

Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą

Egidijus Kūris

<https://orcid.org/0000-0002-9235-6658>

Socialinių mokslų (teisė) daktaras,

Vilniaus universiteto profesorius (HP),

Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008), pirmininkas (2002–2008),

Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas (2013–)*

El. paštas: egidijus.kuris@echr.coe.int

Įžanga

Vilniaus miesto apylinkės teismas¹ (VMAT), pirmosios instancijos teismas, 2022 m. birželio 1 d. priėmė sprendimą², kuriuo pirmąkart Lietuvos teismų praktikoje buvo pritaikytas 2022 m. sausio 18 d. priimtas ir 2022 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įsta-

* Straipsnyje išdėstyta pozicija yra autoriaus, ji nesietina su jokia iš paminėtų institucijų. Autorius dėkoja rankraštį skaičiusiems kolegoms už vertingas pastabas ir patarimus. Likę apsirikimai, žinoma, yra autoriaus. Straipsnis, jį suskaidžius į tris dalis, buvo paskelbtas internete – teisiniame portale *teise.pro* rankraštį skaičiusių kolegų siūlymu bei portalo redakcijos pageidavimu, sutikus šios *liber amicorum* redaktoriui, taip pat straipsnio autoriui. Žr. E. Kūris. *Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: Apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą (1 dalis)*, <https://www.teise.pro/index.php/2022/08/28/e-kuris-konstitucijos-nereikia-istatymo-nereikia-apie-viena-vyriausybes-poistatymini-teises-akta-ir-viena-pirmosios-instancijos-teismo-sprendima-1-dalis>; E. Kūris. *Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: Apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą (2 dalis)*, <https://www.teise.pro/index.php/2022/08/28/e-kuris-konstitucijos-nereikia-istatymo-nereikia-apie-viena-vyriausybes-poistatymini-teises-akta-ir-viena-pirmosios-instancijos-teismo-sprendima-2-dalis>; E. Kūris. *Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: Apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą (3 dalis)*, <https://www.teise.pro/index.php/2022/08/28/e-kuris-konstitucijos-nereikia-istatymo-nereikia-apie-viena-vyriausybes-poistatymini-teises-akta-ir-viena-pirmosios-instancijos-teismo-sprendima-3-dalis>. Tarp portale *teise.pro* paskelbto straipsnio teksto ir čia skelbiamo teksto yra nedidelių redakcinių skirtumų, pataisyti ir kai kurie netikslumai.

1 Sudėtis – viena teisėja.

2 Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje nr. e2YT-13948-1125/2022.

tymas³, taip pat tą įstatymą turinčiu įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimu nr. 424 „Dėl Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“⁴ patvirtintos Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklės. VMAT sprendimu panaikinta Vilniaus rajono savivaldybės administracijos Civilinės metrikacijos skyriaus (toliau – VRSACMS), byloje dalyvavusio kaip suinteresuotasis asmuo, 2021 m. rugpjūčio 26 d. išvada⁵. Išvadoje konstatuota, kad VRSACMS neturi teisinio pagrindo tenkinti pareiškėjo Jaroslavo Volkonovskio⁶ prašymą asmens tapatybės dokumentuose pakeisti jo vardą į „Jarosław“, o pavardę – į „Wolkonowski“. Teismas VRSACMS įpareigojo pakeitimus padaryti. Šis galėjo per 30 dienų nuo teismo sprendimo įteikimo jam dienos apskųsti jį apeliacine tvarka Vilniaus apygardos teismui, bet šia teise nepasinaudojo⁷. Sprendimas įsiteisėjo. Dar po poros savaičių generalinė prokurorė gindama viešąjį interesą (po atlikto tyrimo) kreipėsi į VMAT prašydama atnaujinti procesą byloje ir atkurti iki sprendimo buvusių padėčių⁸. Straipsnio rašymo metu ginčo baigtis dar nėra aiški. Atrodo, tyrėjas galėtų palaukti, kol teisminis procesas bus pasibaigęs, ir tik tada komentuoti bylos esmę, pirmosios ar daugiau instancijų teismų argumentus, gal net oficialiąją konstitucinę doktriną, kuri galėtų atsirasti iš šios bylos, jeigu būtų kreiptasi į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo ar Vyriausybės nutarimo nuostatų atitikties Konstitucijai arba dėl Vyriausybės nutarimo nuostatų atitikties įstatymui⁹.

3 TAR, nr. 2022-01142.

4 TAR, nr. 2022-08744.

5 Nr. A32(18)-2822-(31.2.16E).

6 Lietuvoje viešai skelbiami teismų sprendimai nuasmeninami, tad juos nagrinėjančiose akademiniuose publikacijose bylos dalyviai paprastai neįvardijami vardais ir pavardėmis. Bet šiuo atveju bylos dalyvio įvardijimas vien inicialais neprasmingas, nes ji buvo dėl konkrečių asmenvardžių, o jis pats gana aktyviai viešinosi žiniasklaidoje. Žr., pvz.: V. Grigaliūnaitė. *Pergalė teisme: Lietuvos piliečiui pavardę leista rašyti su raide, kurios nėra lotyniškam raidyne*, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pergale-teisme-lietuvos-pilieciui-pavarde-leista-rasyti-su-raide-kurios-nera-lotyniskam-raidyne-56-1691092>; *Laimėjęs teismą dėl pavardės, vyras jos į pasą įsirašyti negali: „Kaip mes galim pakenkti lietuvių kalbai?“*, <https://www.tv3.lt/naujiena/video/laimes-teisma-del-pavardes-vyras-jos-i-pasa-isirasyti-negali-kaip-mes-galim-pakenkti-lietuviu-kalbai-n1171976>; *Litewski sąd zezwolił na literę „ł” w nazwisku. Ważny wyrok dla Polaków*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8439603,litwa-polskie-znaki-diakrytyczne-nazwisko-jaroslaw-wolkonowski.html>.

7 Dar nesuėjęs 30 dienų terminui buvo svarstoma, kaip įvykdyti tą sprendimą. *Laimėjęs teismą dėl pavardės, vyras jos į pasą įsirašyti negali: „Kaip mes galim pakenkti lietuvių kalbai?“*, žr. 6 išnaša supra.

8 *Prašoma atnaujinti procesą civilinėje byloje dėl lotyniško rašmens su diakritiniu ženklu „ł“ rašymo asmenvardžiuose*, <https://www.prokuraturos.lt/lt/prasoma-atnaujintiprocесascivilineje-byloje-del-lotynisko-rasmenssu-diakritiniu-zenklu-rasy-mo-asmenvardziuose/8556>.

9 Įstatymo nuostatų atitiktį Konstitucijai Konstituciniame Teisme ginčijo Seimo narių grupė. Prašymas jai buvo grąžintas. Tai neatima teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą bendra tvarka, kai bus pašalinti trūkumai, tačiau iki 2022 m. rugsėjo vidurio pakartotinio kreipimosi nebuvo. Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 24 d. sprendimas, nr. KT26-S25/2022.

Naujasis įstatymas, pritaikytas *Volkonovski / Wołkonowski* byloje, žymi tam tikrą etapą daugiau nei du dešimtmečius trunkančiame ginče dėl asmenvardžių¹⁰ rašymo Lietuvos Respublikos piliečio¹¹ pase ir kituose dokumentuose¹² naudojant tokius rašmenis (raides ir diakritinius ženklus), kurių nėra lietuviškoje abėcėlėje. Pirmąkart įstatymu sureguliuoti santykiai, iki tol reguliuoti poįstatyminiu teisės aktu – Aukščiausiosios Tarybos nutarimu, išleistu dar 1991 m.¹³ Kol vyko šis ginčas, kuriame oponuojančios pusės teikė (ir atmetinėjo) konkuruojančius įstatymų projektus, inicijavo konstitucinės justicijos bylas, organizavo konferencijas ir protestus, teismams asmenvardžių rašymo klausimus teko spręsti *ad hoc* – jie individualiose bylose įpareigodavo savivaldybių institucijas išduoti asmens dokumentus, kuriuose asmenvardžiai būtų rašomi naudojant ir tokias ne lietuvių kalbos raides kaip Q, W ir X¹⁴, o kai kada ir lietuviškos abėcėlės raides su lietuvių kalboje nenaudojamais diakritiniais ženklais¹⁵. Vis dėlto ligi šiol nebuvo bylų, kuriose teismas būtų įpareigojęs į asmenvardį įrašyti tokį diakritinį ženklą, kurio negalima rasti ant lietuvių kalbos abėcėlėje esančių raidžių – jeigu ne kaip diakritinio ženklo *sensu stricto*, tai bent kaip lietuviškuose tekstuose naudojamo dešiniojo kirčio ženklo (kurį ir kalbininkai dažnai traktuoja kaip diakritinį ženklą), atrodančio visiškai taip pat kaip kai kuriose kalbose naudojamas akūtas. Šiuo atžvilgiu VMAT sprendimas yra itin novatoriškas, nes juo buvo leista – ką ten leista, įpareigota – asmenvardį (netgi du) rašyti su Ł, t. y. su tokiu diakritiniu ženklu, kuris nesutampa su kuriuo nors lietuvių kalboje naudojamu kirčio ženklu. Būtų nedėkingas dalykas šiandien spėlioti, ar to pirmosios instancijos teismo novatoriškumo nepakoreguos kuris nors aukštesnės instancijos teismas (nebūtinai generalinės prokurorės iniciatyva *Volkonovski / Wołkonowski* byloje), o gal ir Konstitucinis Teismas.

Tad kodėl autorius nelaukia, kol bus daugiau aiškumo? Todėl, kad šis straipsnis, kuriame labai daug rašoma apie rašmenis, yra ne tik ir ne tiek apie rašmenis, kuriais dokumentuose (ne)gali būti rašomi asmenvardžiai, kiek apie teisėkūrą ir apie teismų argumentavimą jiems taikant teisę, ypač atsižvelgiant į tai, kad teisminis tei-

10 Patogumo dėlei vietoj „vardas ir pavardė“ toliau dažnai rašoma „asmenvardžiai“.

11 Patogumo dėlei toliau dažnai praleidžiama „Lietuvos Respublikos“.

12 Patogumo dėlei formuluotė „asmens tapatybę patvirtinantys dokumentai ir civilinės būklės aktų įrašai“ dažniausiai sutrumpinama iki „lietuviški dokumentai“ arba „dokumentai“.

13 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“. TAR, nr. 0911010NUTA001-1031.

14 Tarp šitaip įteisintų pavardžių galima paminėti: Pauwels, Wantens, Ouwens, Kiwior, Wojcik, Waegemans, Wallner, Makarewicz, Saxton, Walker, Edwards, Brew, Jacquet. Kartais teismai įpareigodavo piliečio asmens dokumentuose pavardę įrašyti ir lietuviškais, ir („kitų įrašų“ puslapyje) originaliais ne lietuviškais rašmenimis: Wardyn, Gorecki-Mickiewicz, Maxwell (nors ne visi tie teismų sprendimai buvo įvykdyti).

15 Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje nr. e3K-3-122-1075/2021 (dėl rašmens Č).

sės taikymas neretai (ir neišvengiamai, kad ir kaip kam nors tai nepatiktų) perauga į teisminę teisėkūrą. VMAT sprendimas – paskata svarstyti, kas yra sutrikę valdžių padalijimo sistemoje, kad Seimo išleistą įstatymą vykdomoji valdžia gali „sukonkretinti“ ir „detalizuoti“, o teismai taikyti iškreipdami, net paneigdami įstatymų leidėjo valią. Jei tai vyksta ir kitose srityse, teisėkūra rimtai šlubuoja. Straipsnis yra vieno atvejo tyrimas, jis skirtas vienam iš VMAT sprendimo išprovokuotų klausimų. Bet sprendimas skatina kelti ir daugiau intriguojančių klausimų. Jų sąrašas susidarytų netrumpas; kai kurie iš jų pavardyti straipsnio pabaigoje.

1. Ką sprendė ir nusprendė pirmosios instancijos teismas

Pareiškėjas, Lietuvos Respublikos pilietis, norintis pabrėžti savo priklausymą lenkų tautai, prašė panaikinti VRSACMS išvadą ir įpareigoti jį pakeisti jo vardą į „Jarosław“, o pavardę į „Wołkonowski“. Esą tokia yra jo šeimos pavardė – taip savo pavardę rašę jo tėvas, senelis ir prosenelis. Pareiškėjo teigimu, sovietmečiu jo pavardė buvo surusinta pridėjus galūnę „-ij“ ir buvo rašoma kirilica¹⁶. Nepriklausomoje Lietuvoje jo vardas ir pavardė pradėti rašyti „Jaroslav Volkonovski“. Tačiau tai nėra originali asmenvardžių forma. VRSACMS pateikė išvadą, kad atlikti tokį pakeitimą nėra teisiinių galimybių, ir atsisakė tenkinti prašymą. Atsisakymas buvo itin spurtus – išvada priimta tą pačią dieną, kai buvo gautas pareiškėjo prašymas. Teismui VRSACMS pareiškė „iš dalies“ palaikęs pareiškėjo pareiškimą: pagal tuo metu galiojusius teisės aktus savivaldybės administracija neturėjo teisinio pagrindo pakeisti pareiškėjo vardo ir pavardės, bet, atsižvelgiant į tai, kad teisės aktai, reguliuojantys vardų ir pavardžių rašymą, nuo 2022 m. gegužės 1 d. yra pakeisti¹⁷, VRSACMS jau neatsisako pakeisti pareiškėjo vardo ir pavardės į „Jarosław Wołkonowski“, tačiau nepalaiko prašymo pakeisti juos į „Jarosław Wołkonowski“, kur raidė Ł būtų rašoma su diakritiniu ženklu, nes raidės Ł nėra lietuvių kalbos abėcėlėje. Asmenvardžių rašymui su Ł prieštaravo ir VMAT išvadą pateikusi Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK). Jos teigimu, pareiškėjas jau yra pasinaudojęs Lietuvos lenkų pavardžių ir

16 Iš tikrųjų Lietuvoje išduodamuose TSRS piliečio pasuose asmenvardžiai būdavo įrašomi ne tik rusiškai, bet ir lietuviškai.

17 VMAT sprendime parašyta „atsižvelgiant į teisės aktų, reguliuojančių vardų ir pavardžių rašybą nuo 2022 m. gegužės 1 d. pakeitimą“. Skyryba netaisyta. O kai ji tokia, kokia yra, susidaro įspūdis, kad teismas šiek tiek susipainiojo: nors formulotės prasmė šiaip jau aiški, tą formulotę aiškinant vien pažodžiui išeitų, kad minėti aktai atitinkamus santykius reguliavo nuo 2022 m. gegužės 1 d. Tačiau jeigu tie teisės aktai buvo pakeisti (tikrai buvo), jie nereguliavo asmenvardžių rašybos „nuo 2022 m. gegužės 1 d.“.

vardų rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklėse¹⁸ numatytomis išlygomis, pagal kurias ne lietuvių tautybės asmens pageidavimu oficiali pavardė ir vardo forma gali būti „registruojama“ nesugramatinta, t. y. be lietuviškos galūnės, o vardas – pasirenkamas jo gimtosios kalbos vardyne būdinga forma. Pareiškėjo vardas ir pavardė dabar parašyti laikantis minėtų taisyklių, pagal kurias lenkų kalbos raidę W lietuvių kalbos raidyne pagal tarimą atitinka raidė V, o raidę Ł – raidė L. Pasak VLKK, „nelietuviška rašyba“ taikoma tik išimtiniais atvejais, kai vardai ar pavardės nurašomi paraidžiui lotyniško pagrindo rašmenimis iš užsienio valstybės institucijos išduoto dokumento, bet tai yra ne VLKK, o civilinės būklės aktų registravimo reglamentuojančių institucijų kompetencija. VLKK nuomone, „prašymas rašyti“ vardą ir pavardę „Jarosław Wołkonowski“ prieštarautų Lietuvos Respublikos teisės aktams, pagal kuriuos civilinės būklės aktų įrašai rašomi lietuvių kalba. Tą konstatavusi, VLKK paprašė, kad teismas nagrinėtų bylą „savo nuožiūra“.

Vertinant vien pagal žodžių prasmę, prašymas, kad teismas nagrinėtų bylą „savo nuožiūra“, gali atrodyti beprasmis procesine prasme, nes kieno gi dar, jei ne savo, nuožiūra turi nagrinėti bylą teismas, pagal Konstitucijos 109 straipsnį privalantis būti nepriklausomas ir klausyti tik įstatymo? Bet žodžiai „savo nuožiūra“ yra iš Civilinio proceso kodekso (CPK) 3 straipsnio, kurio 8 dalyje nustatyta, jog jeigu įstatymai ar ginčo šalių susitarimas numato, kad tam tikrus klausimus teismas sprendžia savo nuožiūra, teismas tai darydamas privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais. Ne mažiau svarbi šio straipsnio 1 dalis, pagal kurią teismas privalo nagrinėti bylas vadovaudamasis Konstitucija, tarptautinėmis sutartimis, įstatymais, kitais teisės aktais, o juos aiškindamas ir taikydamas – teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais. Kaip pamatysime, visiškai nekaltas (gal net perteklinis) VLKK prašymas, kad teismas nagrinėtų bylą „savo nuožiūra“, įvykdytas su kaupu. Pareiškėjo prašymas buvo patenkintas: VRSACMS išvada buvo panaikinta, o VRSACMS įpareigotas pareiškėjo vardą ir pavardę pakeisti taip, kaip tas prašė. Jeigu šis sprendimas liks galioti (jeigu nebus patenkintas generalinės prokurorės prašymas atnaujinti procesą byloje ir atkurti iki sprendimo buvusią padėtį), lietuviškuose dokumentuose atsiras Ł. O jeigu kitose bylose bus sekama šiuo pirmosios instancijos teismo precedentu, tų Ł (ir, kaip pamatysime, ne vien Ł) bus ir daugiau.

VMAT bylos faktines aplinkybes analizavo ir vertino šitaip. Pareiškėjas yra lenkų tautybės – „duomen[y]s apie tai“, t. y. apie jo apsisprendimą būti lenkų tautybės, yra Lietuvos Respublikos gyventojų registre¹⁹. Jo šeimos originali pavardė yra Wołkonowski. Tai įrodyta byloje esančiomis Lietuvos valstybės istorijos ar-

18 Patvirtintos VLKK 1991 m. kovo 28 d. protokoliniu nutarimu, protokolo nr. 6, <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-lenku-kalbos>.

19 Patogumo dėlei toliau praleidžiama „Lietuvos Respublikos“.

chyvo pažyma, Lietuvos centrinio valstybės archyvo pažyma, 1927 m. testamentu ir Hipotekos archyvo 1921 m. išrašu. Dokumentais įrodyti pareiškėjo giminystės ryšiai su jo tėvu, rašiusiu savo pavardę su W ir Ł. Kita svarbi aplinkybė, leidusi VMAT nuspręsti, jog pareiškėjo asmenvardžiai gali būti rašomi ne tik su W, bet ir su Ł, buvo ta, kad, pasak teismo, VRSACMS „neįrodė ir net neįrodinėjo“, jog pareiškėjo pavardės su diakritiniu ženklu negalima įrašyti „dėl techninių galimybių nebuvimo“. O iš „kitos valstybinės institucijos“ – Lietuvos centrinio valstybės archyvo pažymos matyti, kad „valstybinės institucijos turi technines galimybes atlikti pavardės įrašus rašant lietuviškos abėcėlės raides su diakritiniu ženklu“. Ergo, prašymas turi būti patenkintas: VRSACMS išvada panaikinama ir jis įpareigojamas pareiškėjo vardą ir pavardę pakeisti į „Jarosław Wołkonowski“. Juk jei įrašyti diakritinį ženklą gali viena valstybės institucija, tai tą gali ir visos. O jeigu jį galima įrašyti pažymoje, tai galima ir registre. Kaip paprasta.

Logikoje toks samprotavimas, kokį į pusę sakinio sutalpino pirmosios instancijos teismas, vadinamas indukcija. Indukcija yra tikimybinis samprotavimas. Ji reiškia, jog „ištyrus atskirus klasės objektus ir nustatčius, kad jie turi tam tikrą savybę, daroma išvada, kad tą savybę turi visi tos klasės objektai“²⁰. Indukcija nėra nesudėtingas vienos pakopos procesas. Idant šiuo būdu formuluojami teiginiai būtų patikimi, indukcijos procesas turi apimti šias fazes: 1) empirinių reiškinių stebėjimą; 2) stebėjimo medžiagos pagrindu daromus apibendrinimus – reiškinius aiškinančias hipotezes; 3) jeigu hipotezių yra ne viena – aukštesnio tipo hipotezių, galinčių apimti žemesnio tipo hipotezes, paiešką. Tik tokiu keliu gali būti formuluojama patikima teorija²¹, šiuo atveju – teisinė apibendrinamoji išvada. Antraip turėsime ne indukcinį samprotavimą, o „ydingą samprotavimo rūš[į], kai maža imtimi apibendrinama didelė grupė“²². Toks samprotavimas pyksis su logika.

Volkonovski / Wołkonowski byloje VMAT pakako itin mažos imties, vieno vienintelio „atskiro klasės objekto“ – vienos valstybės institucijos pažymos, kad padarytų išvadą, jog „tam tikrą savybę“ – gebėjimą „atlikti pavardės įrašus rašant lietuviškos abėcėlės raides su diakritiniu ženklu“ turi visos valstybės institucijos, taigi ir gyventojų registras. Jokių alternatyvių hipotezių VMAT neformulavo, juo labiau netikrino. Jam nekilo klausimas, ar diakritinio ženklo įrašymas Lietuvos centrinio valstybės archyvo pažymoje, kuri veikiausiai yra ant A4 formato popieriaus lapo atspausdintas kanceliarinis dokumentas, priklauso tai pačiai (kalbant logikos terminais) klasei kaip jo įrašymas gyventojų registre, nors nuo tada, kai pradėta skaitmeninti apskaitą (dar praėjusiame šimtmeityje, taigi ir praėjusiame

20 R. Plečkaitis. *Logikos įvadas* (2 leid.). Vilnius: Mintis, 1978, p. 213.

21 A. Anzenbacher. *Filosofijos įvadas*. Vertė A. Degutis, D. Macevičienė, T. Raudeliūnas, T. Sodeika, A. Sverdiolas, G. Žukas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992, p. 195.

22 E. Cheng. *Logikos menas*. Vertė V. Grenda. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2019, p. 242.

tūkstantmetyje), registrai palaipsniui nustojo buvę A4 formato popieriaus lapų rinkiniai, žurnalais, sąsiuviniais ar kartotekomis. Šiandien registrai yra kompiuterių duomenų bazės, įvairiais būdais susietos su kitais registrais, kitomis duomenų bazėmis. Ką įrodo tai, kad archyvo pažymoje įrašyta raidė su koku nors diakritiniu ženklu, pvz., Ł? Nieko. Būtų nekorektiška abejoti, bent jau *a priori*, pažymą kompiuteriu surašiusio archyvo darbuotojo gebėjimu nuo originalo nurašyti ne tik Ł, bet ir ne lotyniško pagrindo rašmenis (kirilicą, graikų abėcėlės raides ir kt.). Tai labai paprasta. Tą padaryti įgalina kompiuterio funkcija „įterpimas–simbolis“. Galima eiti toliau. Autorius paeksperimentavo – pasinaudojo *Google vertėjo* automatinio vertimo programa. Paprašius „Wołkonowski“ parašyti japoniškais rašmenimis buvo gauta štai kas: „ヴォルコノフスキー“. Tai ta pati lenkiška pavardė, japoniškai tariama „Vu~orukonofusuki“²³. Nereikia manyti, kad archyvo darbuotojas, gavęs užduotį surašyti pažymą, kurioje turėtų figūruoti katakana, nebūtų sugebėjęs to padaryti. Vis dėlto tai, kad kompiuteriu įmanoma rašyti įvairius svetimus rašmenis, nereiškia, kad realiame gyvenime, kuris, kaip žinoma, nenoriai paklūsta teisinėms fikcijoms, nekils techninių problemų, susijusių su tų rašmenų naudojimu kompiuterių duomenų bazėse, paieškos sistemose ir kt., taigi ir gyventojų bei kituose registruose. Techninių problemų buvimas arba nebuvimas nepriklauso nuo to, ar VRSACMS įrodinėjo, ar neįrodinėjo, jog pavardės su diakritiniu ženklu negalima įrašyti „dėl techninių galimybių nebuvimo“. Tų galimybių niekaip negalėjo atsirasti vien dėl to, kad, kaip nustatė VMAT, VRSACMS neįrodinėjo, jog jų nėra. Na ir kas, kad neįrodinėjo? Svarbu, kaip yra iš tikrųjų. O kaip tik šito teismas nematė reikalo aiškintis. Be reikalo. Prie šito klausimo dar teks grįžti (9 skyriuje). O kad techninių galimybių įrašyti tam tikrus diakritinius ženklus ne į kanceliarinius dokumentus, bet į registrus bent kol kas nėra, patvirtina sunkumai, su kuriais susiduria institucijos, turinčios įgyvendinti VMAT sprendimą. Viena iš jų pareiškė savo nuomonę dar nepasibaigus 30 dienų terminui, per

23 <https://translate.google.com/?sl=pl&tl=ja&text=W%C5%82konowski&op=translate>. Pagautas smalsumo, autorius pabandė sužinoti, kaip katakana užrašomi jo vardas ir pavardė (ne japonų ar kinų asmenvardžiai rašomi tik katakana, niekada hiragana ar kandži), juolab kad jo pavardėje yra diakritinis ženklas. Rezultatas: エギデイウス・クリス (taškas žymi tarpelį tarp asmenvardžių); tariama „Egidius Kurisu“. <https://translate.google.com/?sl=lt&tl=ja&text=Egidijus%20K%C5%ABris&op=translate>. *Google vertėjas* neatskyrė Ū nuo U. Vis dėlto katakanoje esama ženklo pažymėti ilgesnei balsei, šiuo atveju Ū. Tam greta atitinkamos kanos, šiuo atveju ク („ku“), reikėtų prirašyti balsės ilgumo ženklą chōonpu. Jis toks: ー. Chōonpu rodytų, jog kanoje ク garsas U yra pailgintas viena mora (ši papildoma mora lemia, kad lietuvių kalboje ilgasis garsas U užrašomas raide Ū, čekų kalboje – Ů, vengrų – Ű, nyderlandų – dviem raidėmis OE, o suomių – irgi dviem raidėmis UU). Įterpus chōonpu, autoriaus pavardė katakana turėtų būti rašoma šitaip: クーリス. Bet bergždžiai autorius reikalautų, kad japonai, gerbdami jo europietišką tapatybę, dar ir kiekvieną jo asmenvardį pradėtų didžiąja raide. Kovok už savo tapatybę nekovojęs, nieko nepėsi: tiesiog nėra tokio dalyko kaip didžiosios ar mažosios kanos, ir ką tu jiems, tiems japonams. Nėra, ir basta. Turbūt toje šalyje neatsirastų ir teismo, kuris lieptų ką nors tokio sukurti.

kurį pirmosios instancijos teismo sprendimas galėjo būti apskūstas, matyt, pagrįstai preziumuodama, kad jis nebus apskūstas ir įsiteisės. Pasak VĮ Registrų centras, registrų „pritaikymas nelietuviškoms raidėms“ užtruks apie dvejus metus²⁴. O kol tai bus (tiksliau, nebus) padaryta, gali atsirasti pagrindas pareiškėjui pradėti bylinėtis su valstybe dėl teismo sprendimo nevykdymo.

Tačiau VMAT ne tik analizavo ir vertino (kaip sugebėjo) bylos faktines aplinkybes ir taikė tokią „indukciją“, kuri yra logikos vadovėliuose aprašytos indukcijos priešybė. Jis, kaip ir dera teismui, dar ir taikė teisę (irgi kaip mokėjo). Tą darydamas jis rėmėsi kelių rūšių teisės aktais: 1) Konstitucija; 2) įstatymais; 3) poįstatyminiais aktais (Vyriausybės ir teisingumo ministro); 4) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (LAT), Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) ir (netiesiogiai) Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) jurisprudencija, taip pat Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Komiteto (ŽTK) nuomone. Dėl kiekvienos rūšies teisės šaltinių, kuriais remtasi, kykla tam tikrų klausimų.

2. Kiek čia tereikia tos Konstitucijos – vieno sakinio

VMAT sprendime Konstitucija paminėta vieną kartą. Pacituotas jos 14 straipsnis, pagal kurį valstybinė kalba yra lietuvių kalba. VMAT akivaizdžiai nemanė, kad konstitucinis reguliavimas vertas daugiau. Sprendime neminima ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kurioje aiškinama ši Konstitucijos nuostata, be kita ko (ar net pirmiausia), asmenvardžių rašymo asmens dokumentuose kontekste²⁵.

Čia nėra nei reikalo, nei galimybės aptarti įvairius asmenvardžių rašybai dokumentuose skirtos oficialiosios konstitucinės doktrinos aspektus. Svarbiausios doktrininės nuostatos yra šios. Su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu, tad ir esminės asmens vardo ir pavardės rašymo piliečio pase taisyklės turi būti nustatytos įstatymu. Vardas ir pavardė piliečio pase turi būti įrašyti valstybine kalba, nes taip oficialiai patvirtinama asmens tapatybė. Be to, asmenvardžių rašymas nelietuviškais rašmenimis galimas paso „kitų įrašų“ skyriuje, tokių įrašų pagrindus turi nustatyti įstatymų leidėjas, bet jie negali būti prilyginami įrašams valstybine kalba. Lietuvių kalbos rašmenis ir su jų naudojimu susijusius esminius klausimus turi apibrėžti įstatymų leidėjas arba jo įgaliota valstybės institucija; tokia įgaliota institucija yra VLKK. Įstatymų leidėjas, spręsdamas, kaip

24 *Laimėjęs teismą dėl pavardės, vyras jos į pasą įsirašyti negali: „Kaip mes galim pakenkti lietuvių kalbai?“*, žr. 6 išnašą *supra*.

25 Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. TAR, nr. 0991000NUTARG992124; 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas. TAR, nr. 1091000SPRERG098765; 2014 m. vasario 27 d. sprendimas. TAR, nr. 2014-02336.

piliečio pase turi būti rašomi asmens asmenvardžiai, negali neatsižvelgti į VLKK oficialią išvadą. Taisyklės, įtvirtinančios nelietuviškų asmenvardžių rašymą piliečio pase, negali būti nustatytos neįvertinus jų poveikio bendrinei lietuvių kalbai, lietuvių kalbos savitumui. VLKK turi teikti oficialią išvadą, ar gali būti nustatytos ir kitokios asmens vardo ir pavardės rašymo piliečio pase taisyklės nei tokios, pagal kurias asmenvardžiai rašomi lietuviškais rašmenimis ir pagal tarimą. Piliečio pase kai kuriais atvejais rašant nelietuviškus vardus ir pavardes galima naudoti ne tik lietuvių kalbos abėcėlės raides, bet ir kitus tik lotyniško pagrindo rašmenis tiek, kiek jie dera su lietuvių kalbos tradicija, nepažeidžia lietuvių kalbos sistemos, lietuvių kalbos savitumo.

3. Rėmimasis įstatymais kaip rutina

VMAT sprendime pasiremta trimis įstatymais (šiam skyriuje – apie pirmuosius du iš jų). Pirmasis iš įstatymų, kuriais pasiremta, – CPK²⁶, įtvirtinantis teismo įgaliojimus nagrinėti tą bylą: jei civilinės metrikacijos įstaiga atsisako atkurti, pakeisti, papildyti, ištaisyti ar anuliuoti civilinės būklės akto įrašą, atitinkamą pareiškimą nagrinėja teismas (442 straipsnio 1 dalies 7 punktą, 514 straipsnio 2 dalis). Sprendimo pabaigoje padaryta nuoroda į CPK 259, 260, 270, 516 straipsnius. Rutininis teismo jurisdikciją, kompetenciją ir procedūrą įtvirtinančių nuostatų paminėjimas.

Pasiremta ir Civiliniu kodeksu (CK)²⁷. Pagal CK civilinės būklės aktų įrašai rašomi lietuvių kalba; vardas, pavardė ir vietovardžiai rašomi pagal lietuvių kalbos taisykles; civilinės būklės aktai registruojami, atkuriami, keičiami, papildomi ir ištaisomi, laikantis Civilinės metrikacijos taisyklių, kurias tvirtina teisingumo ministras (3.281 ir 3.282 straipsniai). Irgi rutininis pacitavimas, be to, akivaizdžiai mechaninis: vietovardžių paminėjimas rodo, kad CK formuluotės buvo nurašytos nevertinant, ar tai, kas nurašoma, turi ryšį su byla. Vietovardžiai su ja tikrai neturi ryšio. Juk nei „Jarosław“, nei „Wołkonowski“, dėl kurių kilo ginčas, nėra vietovardžiai.

Šiokių tokių klausimų kelia rėmimasis CK 2.20 straipsnio 1 dalimi. Pagal ją kiekvienas asmuo turi teisę į vardą, apimančią teisę į pavardę, vardą (vardus) ir pseudonimą. Šios dalies pacitavimas visa apimtimi taip pat yra mechaninis: pseudonimo, niekaip nesusijusio su bylos esme, paminėjimas laikytinas nekritišku ir pertekliniu. Juk pareiškėjas bylinėjosi su VRSACMS ne dėl pseudonimo (kurį nežinia ar apskritai turi) rašymo. Užtat nepaaiškinta, koks yra teisės į vardą turinys: ar ji apima tik teisę turėti vardą ir pavardę, ar ir teisę pasirinkti tam tikrą (o gal bet kokią) vardą ir pavardę, ar ir teisę reikalauti vardą ir pavardę rašyti lietuviškuose

26 TAR, nr. 1021010KODE00IX-743.

27 TAR, nr. 1001010ISTAI-1864.

dokumentuose tam tikrais rašmenimis, gal ir tam tikra tvarka. Pacituota tai pacituota, bet dėl to netampa aiškiau, kam, kokio turinio ir kokios apimties teisės ir pareigos pacituotoji nuostata sukuria.

4. Bendrosios taisyklės paieška

Daug daugiau klausimų kelia naujasis Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas, tiesiogiai reguliuojantis santykius, dėl kurių kilo ginčas ir, kaip minėta, pirmą kartą Lietuvos teismų praktikoje aiškintas ir taikytas būtent *Volkonovski / Wołkonowski* byloje.

Prieš analizuojant įstatyme nustatytą teisinį reguliavimą reikia paaiškinti vieną kitą sąvoką. Kol kas atidėkime sąvokas „lietuviški rašmenys“, „lotyniškos abėcėlės rašmenys“, „lotyniško pagrindo rašmenys“ ir „nelotyniško pagrindo rašmenys“, kurių turinio atskleidimas negali būti vien teisinis, bet turi apimti ir lingvistikos dalykus (apie tai kitame skyriuje). Pirma pasiaiškinkime daugybę kartų pavartotą sąvoką „dokumento šaltinis“. Įstatyme daug kartų pavartota sąvoka „dokumento šaltinis“. Dokumento šaltinis – tai Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybės kompetentingos institucijos sudarytas ir (arba) išduotas asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas ar civilinės būklės akto įrašą liudijantis dokumentas, teismo sprendimas, kuriais remiantis šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka rašomi asmens vardas ir pavardė Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose, civilinės būklės aktų įrašuose ir kituose asmeniui Lietuvos Respublikoje išduodamuose oficialiuose dokumentuose (2 straipsnio 1 dalis)²⁸. Šitaip ne vien apibrėžta aptariamoji sąvoka, bet ir (ją aiškinant kitų nuostatų kontekste) įtvirtinta atitinkamų institucijų pareiga asmenvardį nurašyti arba perrašyti į lietuvišką dokumentą remiantis jo įrašu dokumento šaltinyje. Jei tokio dokumento šaltinio nėra, nėra nuo ko nurašyti arba perrašyti asmenvardį. Tai nereiškia, kad tokiu atveju dokumentas negali būti išduotas²⁹. Kaip pamatysime, dokumento šaltinio gali nereikėti bent vienu atveju, kai prašoma asmenvardį rašyti ne lietuviškais, bet lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų)³⁰.

Reikia paaiškinti ir įstatyme vartojamas, bet neapibrėžtas sąvokas „nurašymas“ ir „perrašymas“. Jų prasmė paaiškėja iš konteksto. Įvardyti trys tipiškai as-

28 Čia 2 straipsnio 1 dalis patikslinta inkorporuojant 1 straipsnio fragmentą, į kurį padaryta nuoroda.

29 Dokumento šaltinio negali turėti rastinukai. Jo neretai negali pateikti nelegalūs migrantai.

30 Įstatyme ir kituose teisės aktuose žodžius „lotyniški rašmenys“ visada lydi patikslinimas „be diakritinių ženklų“ (skliaustuose). Patogumo dėlei straipsnyje šis patikslinimas dažniausiai praleidžiamas.

menvardžių įrašymo ne lietuviškais rašmenimis³¹ dokumento šaltinyje atvejai. Jie gali būti įrašyti: 1) lotyniškos abėcėlės ar lotyniško pagrindo rašmenimis; 2) nelotyniško pagrindo rašmenimis; 3) ir lotyniško, ir nelotyniško pagrindo rašmenimis tame pačiame šaltinyje (4 straipsnio 1 dalis). Kai dokumento šaltinyje asmenvardis įrašytas lotyniško pagrindo rašmenimis, jis į lietuvišką dokumentą nurašomas, o nelotyniško pagrindo rašmenimis – perrašomas. Šis terminijos niuansas nieko nekeičia: asmenvardžiai, dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis, lietuviškuose dokumentuose visada turi būti rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis – nurašomi paraidžiui arba perrašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis.

Pacitavęs įstatymo 3 straipsnio 1 dalį, pagal kurią vardai ir pavardės rašomi lietuviškais rašmenimis, VMAT konstatavo, kad įstatyme yra „nustatytos [dvi] išimty, kada vardai ir pavardės gali būti rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis“. Pirmoji: ne lietuvių tautybės piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardai ir pavardės rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (3 straipsnio 3 dalis). Antroji: piliečio vardas ir pavardė asmens dokumentuose „gali būti“ nurašomi arba perrašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis, jeigu: 1) tas pilietis arba jo vienas iš tėvų, senelių, prosenelių ar kitų pagal tiesiąją giminytės liniją protėvių turėjo ar turi kitos valstybės pilietybę ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje; 2) jis vardą ir (ar) pavardę įgijo užsienio valstybėje, kurioje gyvena ar gyveno, ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje; 3) jis pasirenka sutuoktinio, kurio pavardė dokumento šaltinyje įrašyta ne lietuviškais rašmenimis, pavardę; 4) jo tėvų ar vieno iš tėvų pavardė dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis (4 straipsnio 2 dalis). Keturi atvejai, kai asmenvardį leidžiama nurašyti arba perrašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis, šiame straipsnyje vadinami dokumento šaltinio pirmenybės sąlygomis, nes esant bent vienai šių sąlygų įrašui dokumento šaltinyje teikiama pirmenybė prieš rašymą lietuviškais rašmenimis. Iš to, kaip VMAT aptarė įstatymo nuostatas, matyti, kad asmenvardžių rašymą lietuviškais rašmenimis jis laiko bendrąja jų rašybos lietuviškuose dokumentuose taisykle, nuo kurios nukrypti leidžiama taikant vieną iš šių kriterijų: 1) piliečio tautybės; 2) dokumento šaltinio pirmenybės. Taigi įstatyme nustatytas diferencijuotas su asmenvardžių rašyba susijusių santykių reguliavimas suprantamas kaip sudarytas iš vienos *lex generalis* ir dviejų *lex specialis* (antroji apima keturias minėtas alternatyvias situacijas).

Įstatymą sudaro tik šeši straipsniai, iš kurių asmenvardžių rašybos taisykles nustato tik du – 3-iasis ir 4-asis. Kad ir koks trumpas įstatymas, jį reikia dar ir dar kartą perskaityti, kad suprastum, ką gi čia įstatymų leidėjas sukūrė, nes, kaip pamatysime, įstatymo tekstas šiek tiek stokoja nuoseklumo. Iškart būtina pažymėti, kad teisę būtina skirti nuo jos teksto: tekstas išreiškia teisę – normatyvinę tikrovę,

31 Įstatyme rašoma „ne lietuviški rašmenys“, jį įgyvendinti turinčiame Vyriausybės nutarime – „nelietuviški rašmenys“. Šis įstatymą „įgyvendinančio“ poįstatyminio akto nukrypimas nuo įstatymo – menkinėkis, palyginti su tuo, apie ką rašoma toliau.

bet jis pats nėra teisė. Teisės akto teksto nenuoseklumas (ar kitos ydos) savaime nereiškia, jog prieštaringas (ar kitaip ydingas) yra pats tuo tekstu išreikštas teisinis reguliavimas, o jeigu ir taip, kad didesnio nuoseklumo nebus pasiekta tą aktą ėmus aiškinti teismams. Bet nebūkime per daug priekabūs. Formuluoju ir tam tikra tvarka išdėstant naujojo įstatymo nuostatas visiško nuoseklumo turbūt nė nebuvo įmanoma pasiekti, nes įstatymų leidėjui teko nelengvas uždavinys suderinti du konkuruojančius principus. Pirmasis: konstitucinis reikalavimas užtikrinti lietuvių valstybinės kalbos statusą, suponuojantį, be kita ko, tai, kad lietuviškuose dokumentuose turi būti rašoma lietuvių kalba, taigi lietuviškais rašmenimis. Antrasis: būtinumas gerbti asmens santykinę autonomiją, suponuojančią, be kita ko, jo teisę į tapatybę, apsisprendimo laisvę, teisę į vardą, teisę į orumą, teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Nors lietuviškuose dokumentuose asmenvardžius privalu rašyti lietuviškais rašmenimis, jų rašymas reglamentuotinas atspindint objektyvų faktą, jog piliečiai gali turėti (ir vis dažniau turi) ir tokius asmenvardžius, kurių originali rašyba paklūsta kitokioms nei lietuvių kalbos taisyklėms. Įstatymų leidėjas daug metų atkakliai ignoravo šią tikrovę, vengė ją atspindėti teisėje. Tokios prabangos neturėjo teismai, *ad hoc* sprendę ginčus dėl vieno ar kito ne lietuviško rašmens naudojimo lietuviškuose dokumentuose ir kartais įpareigodavę viešosios valdžios institucijas įrašyti tai Q, tai W, tai X, tai lietuviškoje abėcėlėje nesantį diakritinį ženklą. Tolydžio teismų praktika išsiskyrė su statutine teise – 1991 m. poįstatyminiame akte įtvirtintu reguliavimu. Tad įstatymų leidėjo siekis statutinę teisę bent kiek priartinti prie tikrovės buvo neabejotinai racionalus *per se*. Kitas klausimas, kiek pavyko jį įgyvendinti.

Suderinti lietuvių valstybinės kalbos statusą su pagarba asmens tapatybei įstatymų leidėjas pamėgino diferencijuodamas su asmenvardžių rašyba susijusių santykių teisinį reguliavimą, kai tos pačios rūšies, bet tam tikrais atžvilgiais besiskiriantiems santykiams taikomos skirtingos teisinės priemonės. Kad diferencijuotas teisinis reguliavimas būtų nuoseklus, skirtingų priemonių taikymą turi lemti tam tikri aiškiai identifikuojami kriterijai. Antraip nevienodas tos pačios rūšies santykių reguliavimas bus kazuistinis. Kazuistinis reguliavimas visada yra lydimas teisės spragų. Be to, objektyviais kriterijais nepagrįstas nevienodas teisinis reguliavimas *prima facie* laikomas diskriminaciniu arba teikiančiu nepagrįstas privilegijas.

Analizuojant įstatymą matyti, kad jame nustatytos ne trys, o penkios susipinančios piliečių asmenvardžių rašybos lietuviškuose dokumentuose taisyklės: 1) jie rašomi lietuviškais rašmenimis (3 straipsnio 1 dalis); 2) jeigu tenkinama kuri nors iš dokumento šaltinio pirmenybės sąlygų, bet kurios tautybės piliečio vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis, „gali būti“ nurašomi arba perrašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (4 straipsnio 2 dalis); 3) kai bet kurios tautybės piliečio prašymu jo vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis, yra nurašomi arba perrašomi paraidžiui lotyniškos abėcėlės raš-

menimis (4 straipsnio 1 dalis); 4) ne lietuvių tautybės piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardai ir pavardės rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (3 straipsnio 3 dalis); 5) bet kurios tautybės piliečio prašymu jo vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis, gali būti rašomi lietuviškais rašmenimis arba lietuviška vardo ir pavardės forma (4 straipsnio 3 dalis).

Kai kurių iš šių taisyklių negalima nedviprasmiškai priskirti *lex generalis* arba *lex specialis*, nes taisyklė, kuri yra *lex specialis* vienos taisyklės atžvilgiu, gali būti *lex generalis* kitos taisyklės atžvilgiu. Juolab įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo negalima redukuoti į vieną *lex generalis* ir dvi *lex specialis*, kaip mano VMAT. Įstatymo nuostatos suformuluotos ir išdėstytos taip, kad tada, kai dokumento šaltinyje asmenvardis įrašytas ne lietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, neaišku, kas yra *lex generalis*, o kas – *lex specialis*. Galimi bent du konkuruojantys aiškinimai, kuriuos abu įmanoma paremti nuorodomis į įstatymo nuostatas. Galima aiškinti, kad (*lex generalis*) visi asmenvardžiai lietuviškuose dokumentuose turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis, kad ir kokiais rašmenimis jie būtų įrašyti dokumento šaltinyje (3 straipsnio 1 dalis), nebent (*lex specialis*) ne lietuvių tautybės arba vieną iš dokumento šaltinio pirmenybės sąlygų atitinkančio piliečio prašymu jie turi būti rašomi ir lotyniškos abėcėlės rašmenimis (4 straipsnio 2 dalis, 3 straipsnio 3 dalis). Bet galimas ir alternatyvus aiškinimas, kad (*lex generalis*) vardai ir pavardės, dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, turi būti nurašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (4 straipsnio 1 dalis), nebent (*lex specialis*) piliečio prašymu jie turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis arba lietuviška vardo ir pavardės forma (4 straipsnio 3 dalis).

Kokia taisyklė laikytina bendrąja? Ar ji apskritai yra, ar jos paieškos tėra ieškojimas tamsiame kambaryje juodos katės, kurios ten nėra? Kaip minėta, naujuoju įstatymu buvo siekiama suderinti du nelengvai suderinamus principus – lietuvių valstybinės kalbos ir pagarbos asmens tapatybei. Principų santykis nėra analogiškas normų santykiui. Kai konkuruoja dvi normos, viena iš jų „įveikia“ kitą: viena yra taikoma, kita ne. O kai konkuruoja principai, jie turi būti derinami – turi būti užtikrinama jų pusiausvyra: nėra taip, kad vieno iš jų būtų paisoma, o kitas būtų paneigiamas. Paneigtas principas – jau nebe principas. Konstitucinį lietuvių valstybinės kalbos principą atspindi ir išreiškia nuostata, kad piliečio vardas ir pavardė rašomi lietuviškais rašmenimis (3 straipsnio 1 dalis), ir dar patiprina nuostata, kad bet kurios tautybės piliečio prašymu jo vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis, gali būti rašomi lietuviškais rašmenimis (4 straipsnio dalis). O pagarbos asmens tapatybei principą atspindi ir išreiškia atitinkamų institucijų pareiga asmenvardį rašyti remiantis jo įrašu dokumento šaltinyje (2 straipsnio 1 dalis, aiškinama sistemiškai). Bendroji taisyklė, jeigu ji yra įtvirtinta, turi derinti abu šiuos principus, ji negali vieno iš jų visiškai neatspindėti arba pažeminti iki išimties. Taisyklė, kurią VMAT laiko *lex generalis*, buvo Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarime (panaikintame naujuoju įstatymu), tik jame

buvo nustatyta mažiau išimčių: „nelietuvių tautybės“³² asmenų asmenvardžius buvo leista rašyti nesugramatintus (be lietuviškų galūnių), o „[a]smenų, turėjusių kitos valstybės pilietybę“, vardai ir pavardės „gal[ėjo] būti rašomi pagal tos valstybės piliečio pasą ar jį atitinkantį dokumentą“. Tuomet nebuvo siekiama lietuvių valstybinės kalbos statusą derinti su pagarba asmens tapatybei: antrasis principas buvo ne derinamas su pirmuoju, o subordinuotas jam. Tame trijų dešimtmečių senumo nutarime dokumento šaltinio³³ pirmenybė nebuvo visavertis teisinio reguliavimo diferencijavimo kriterijus: kitos valstybės piliečio pasu buvo ne privaloma, o „gali[ma]“ remtis. Neaišku, kas turėjo nuspręsti, remtis kitos valstybės išduotu dokumentu ar ne, taigi buvo sudaryta prielaida savivalei (tai savai nereiškia, kad savivalė ir buvo praktikuojama). Naujojo įstatymo kaip tik ir prireikė, kai po ilgų ir įtemptų ginčų viršų paėmė suvokimas, jog piliečių asmenvardžių rašybą reikia grįsti ne vien lietuvių valstybinės kalbos statusu, bet ir pagarba asmens tapatybei, o teisę į jos gerbimą turi ne vien „nelietuvių tautybės“ asmenys ar buvę kitos valstybės piliečiai (taip pat jų palikuonys), bet kiekvienas žmogus. Kaip netrukus pamatysime, tada, kai „detalizuoti“ ir „konkretinti“ įstatymo nuostatas ėmėsi Vyriausybė, tas „ne vien“ buvo pamirštas, o tam prielaidas sudarė, be kita ko, tai, kad „ne lietuvių tautybės piliečiai“ yra išskirti ir pačiame įstatyme. Vis dėlto šiaip jau įstatymu siekta ne tiek kiekybinio, kiek kokybinio skirtumo – ne daugiau išimčių iš ankstesnės *lex generalis*, bet naujos *lex generalis*, kuri atspindėtų tokį santykį tarp piliečio ir valstybės, kai šioji pripažįsta didesnę nei iki tol piliečio autonomiją ir plačiau nei iki tol traktuoja jo teisę į tapatybę. Jei naujasis įstatymas būtų įtvirtinęs tą pačią *lex generalis* kaip 1991 m., kokybinio skirtumo nebūtų. Kitas klausimas, kiek siektąjį kokybinį skirtumą pavyko išreikšti įstatymo tekste. Ką čia kalbėti užuolankomis – nelabai pavyko.

Naujajame įstatyme įtvirtinta nauja bendroji taisyklė, kuri yra kitokia nei įtvirtintoji 1991 m. Ji yra dvinarė: piliečių asmenvardžiai lietuviškuose dokumentuose rašomi lietuviškais rašmenimis pagal jų įrašus dokumento šaltinyje. Ši *lex generalis* yra prieštaringa ir negali tokia nebūti, nes atspindi ir derina du jau minėtus konkuruojančius principus, o dokumento šaltinyje gali būti ir ne lietuviškų rašmenų. Be abejo, daugeliu atvejų keblumų dėl asmenvardžių rašmenų praktikoje nekils, nes didžiuma Lietuvos Respublikos piliečių yra etniniai lietuviai, turintys lietuviškus arba sulietuvintus asmenvardžius, daugumą dokumento šaltinių bus išdavusios arba sudariusios Lietuvos institucijos, o asmenvardžiai juose bus įrašyti lietuviškais rašmenimis. Vis dėlto įstatyme įtvirtintos bendrosios taisyklės paieška nėra praktinės reikšmės neturintis teorizavimas, nes tada, kai dokumento šaltinyje

32 Anksčiau rašyta taip. Dabar rašoma atskirai – „ne lietuvių tautybės“, nes nėra tokios tautybės – „nelietuvių“.

33 Sąvokos „dokumento šaltinis“ nutarime nėra – jame minimi „turimi pasai ar kiti dokumentai“.

asmenvardis įrašytas ne lietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, tenka rinktis, kuriam iš naujos bendrosios taisyklės dėmenų reikia skirti pirmenybę.

Penkios aptartos taisyklės sukūrė tris teisinius režimus. Pirmasis skirtas bet kokios tautybės Lietuvos Respublikos piliečiams: jų asmenvardžiai rašomi lietuviškais rašmenimis, kad ir kokiais rašmenimis jie būtų įrašyti dokumento šaltinyje – lietuviškais, lotyniškos abėcėlės, lotyniško pagrindo, nelotyniško pagrindo ar ir lotyniško, ir nelotyniško pagrindo; jeigu asmenvardis įrašytas lietuviškais rašmenimis, jais jis ir bus pakartotas; o jeigu ne lietuviškais, o kokiais nors kitais, vis tiek piliečio prašymu jis gali būti rašomas lietuviškais rašmenimis arba lietuviška vardo ir pavardės forma (3 straipsnio 1 dalis, 4 straipsnio 3 dalis). Antrasis režimas irgi skirtas bet kokios tautybės Lietuvos Respublikos piliečiams: asmenvardžiai rašomi lotyniškos abėcėlės raidėmis taikant dokumento šaltinio pirmenybės kriterijų (4 straipsnio 1 ir 2 dalys). Trečiasis režimas skirtas ne lietuvių tautybės piliečiams: tokio piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardai ir pavardės lietuviškuose dokumentuose rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (3 straipsnio 3 dalis). Ne lietuvių tautybės pilietis – tai „pilietis, kurio tautybė ... gyventojų registre nurodyta kita negu lietuvių“ (2 straipsnio 3 dalis). Atrodytų, jog vien piliečio apsisprendimo būti ne lietuvių tautybės nepakanka tam, kad jo ar jo vaikų asmenvardžiai būtų rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis, nes tai, kaip rašytinas asmenvardis, turi paaiškėti iš atitinkamo dokumento šaltinio, kuris įstatyme labai sureikšmintas. Bus suprantama, jeigu ne lietuvių tautybės pilietis, pagrįsdamas savo prašymą jo ar jo vaikų asmenvardžius rašyti ne lietuviškais rašmenimis, pateiks kurį nors iš 4 straipsnio 2 dalyje nurodytų dokumentų šaltinių, juolab kad daugeliu atvejų tai nesudaro didelių sunkumų. Bus suprantama ir tai, jeigu atitinkamos institucijos paprašys jį pateikti kokį nors dokumento šaltinį, be kurio joms gali būti nelengva nustatyti, kaip turi būti lotyniškos abėcėlės rašmenimis rašomas tam tikras asmenvardis, ypač jei jis originaliai rašomas kokia nors Lietuvoje mažai žinoma kalba. Bet kas, jei reikiamo dokumento šaltinio neįmanoma gauti? Ar tai turėtų būti kliūtis su kita tautybe save siejančio piliečio asmenvardį rašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis? Tada 3 straipsnio 3 dalis būtų beprasmė. Teisės aiškinimo kanonai draudžia teisę aiškinti taip, kad būtų ignoruojama teisinio reguliavimo visuma ar kad kuri nors jos dalis prarastų prasmę. 3 straipsnio 3 dalies prasmė – būti *lex specialis* naujosios *lex generalis* atžvilgiu: piliečių asmenvardžiai lietuviškuose dokumentuose turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis pagal jų įrašus dokumento šaltinyje, išskyrus atvejus, kai ne lietuvių tautybės piliečio prašymu jo ar jo vaikų asmenvardžiai rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis ne pagal dokumento šaltinį.

Trys aptartieji teisiniai režimai sukuria tik dvejopus teisinius padarinius: taikant pirmąjį asmenvardžiai rašytini lietuviškais rašmenimis, o taikant antrąjį arba trečiąjį – lotynų abėcėlės rašmenimis. Ir nurašant, ir perrašant asmenvardį, dokumento šaltinyje įrašytą ne lietuviškais rašmenimis, lietuviškuose dokumentuose jį visada privalu rašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis, nesvarbu, ar pilietis

yra etninis lietuvis, ar ne lietuvių tautybės. Numatytas vienintelis palengvinimas – galimybė nepateikti dokumento šaltinio, kai ne lietuvių tautybės pilietis prašo jo ar jo vaikų asmenvardžius rašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis. Tačiau tam, kokiais rašmenimis turi būti rašomas asmenvardis, šis palengvinimas (kuris atitinkamoms institucijoms gali būti pasunkinimas) pagal įstatymą negali turėti įtakos tuo atžvilgiu, kad asmenvardžio rašymui atitinkamos kitos kalbos rašmenimis yra nubrėžta riba: jis rašomas lotyniškos abėcėlės rašmenimis. Aptartoji išimtis iš *lex generalis* – tai išimtis dėl šaltinio, kuriuo remiantis nusprendžiama, kaip lietuviškuose dokumentuose turi būti rašomi asmenvardžiai, o ne dėl rašmenų, kuriais jie rašomi. Pagal naująjį įstatymą ne lietuvių tautybės pilietis (kaip ir etninis lietuvis), nesvarbu, ar jis pateikė kokį nors dokumento šaltinį, ar ne, negali reikalauti savo ar savo vaikų asmenvardžiuose daugiau rašmenų nei tie, kuriais lotyniška abėcėlė yra „turtingesnė“ už lietuvišką. Šiuo įstatymu pagarba asmens tapatybei buvo išplėsta tik tiek, kiek lotynų abėcėlėje yra rašmenų, nesančių lietuviškame raidyne. O jų nedaug – tik trys; iš jų lenkų kalbos abėcėlėje – tik viena raidė (apie tai kitame skyriuje).

Galima spėlioti, kaip būtų pasibaigusi *Volkonovski / Wołkonowski* byla, jeigu joje nebūtų pateikta dokumentų šaltinių, kuriuose figūravo Ł, kuri nėra nei lietuviškas, nei lotynų abėcėlės rašmuo. Užbėgant už akių tolesniam dėstymui, diakritinį ženklą Lietuvos Respublikos piliečio asmens dokumentuose ir gyventojų registre pareiškėjas laimėjo ne dėl to, kad pateikė tuos dokumento šaltinius, o dėl to, kad VMAT byla išsprendė labai jau „savo nuožiūra“.

5. Gyvenimo kazuistika prieš įstatymo kazuistiką

Kas yra lietuviški rašmenys, galima aiškinti *a contrario*: jie yra priešingybė to, kas vadinama ne lietuviškais rašmenimis. Sąvoka „ne lietuviški rašmenys“ aiškėja iš įstatymo 4 straipsnio 1 dalies: tai lotyniškos abėcėlės (be diakritinių ženklų), lotyniško pagrindo ir nelotyniško pagrindo rašmenys. Ar korektiška lotyniškos abėcėlės rašmenis vadinti ne lietuviškais? Juk lietuviškas raidynas, sukurtas lotyniškos abėcėlės rašmenų pagrindu, apima visas jos raides, išskyrus Q, W ir X, o joje nesantys lietuviški rašmenys – tai lotyniškos raidės su diakritiniais ženklais. Sąvokų „lietuviški rašmenys“ ir „ne lietuviški rašmenys“ santykį aiškinant vien lingvistiškai galima susipainioti – jas abi galima sukritikuoti kaip netikslias, bet pasiūlyti tikslesnes sunku. Įstatymų leidėjo pasirinkta terminija neabejotinai sąlygiška. Šios sąvokos yra tai, kas angliškai vadinama *term of art*, – sąvokos, turinčios specifinę prasmę tam tikroje srityje (paprastai profesijoje)³⁴.

34 Ironiška tai, kad terminas *term of art* pats yra *term of art*, nes su menu neturi nieko bendra.

Bet kodėl lietuviški rašmenys vadinami lietuviškais? Juk, vertinant istoriškai, jokie rašmenys nėra „lietuviški“ ta prasme, kuria sakoma „armėniški rašmenys“, „kartveliški rašmenys“³⁵, „arabiški rašmenys“ arba „hindi kalbos rašmenys“. Nė viena iš mums įprastos lietuviškos abėcėlės raidžių, nė vienas iš su jomis rašomų diakritinių ženklų nėra sugalvoti pačių lietuvių. Visos lietuviškos abėcėlės raidės nusižiūrėtos, tiesiogiai perimtos iš kito raidyno – lotyniškojo, kuris pats kai kurias raides perėmė iš kitų raidynų; visi diakritiniai ženklai – nosinės, kabinamos po Ą, ę, į ir ū (kitose kalbose vadinamos lenkišku žodžiu *ogonek*), paukščiukai virš Ć, Ś ir Ź, taškelis ant Ę, brūkšnelis ant Ū (kitose kalbose vadinamas *macron*³⁶) – irgi iš kur nors perimti (net ir darant išlygą, kad kai kuriuos perimtus diakritinius ženklus rašyti kartu su perimtomis lotyniškos abėcėlės raidėmis sugalvojo būtent lietuviai)³⁷. Įstatymo rengėjai turbūt preziumavo, kad sąvoka „lietuviški rašmenys“ be papildomo paaiškinimo yra aiški kiekvienam baigusiam pradžios mokyklą (o jeigu neaiški, nėra ko gaišti laiką ir gadinti popierių aiškinant). Kita vertus, lietuviški rašmenys istorijos bėgyje kito. Nėra neįmanoma, kad jie kis ir ateityje, jeigu tą nuspręstų VLKK – ekspertinė, iš kalbininkų sudaryta institucija, turinti kompetenciją į lietuvišką abėcėlę įtraukti naujas raides arba esamas papildyti naujais diakritiniais ženklais. Šiuo atžvilgiu įstatyme vartojama lietuviškų rašmenų sąvoka yra atvira: pripažįstama principinė galimybė kada nors ateityje asmenvardį ar kitą žodį rašyti ir tokiais rašmenimis, kuriais šiandien jis negali būti rašomas, ir tai bus lietuviška rašyba, nors šiandien nebūtų.

Įstatyme vartojamos, bet nėra apibrėžtos ir sąvokos „lotyniškos abėcėlės rašmenys (be diakritinių ženklų)“, „lotyniško pagrindo rašmenys“ ir „nelotyniško pagrindo rašmenys“.

Sąvokos „lotyniškos abėcėlės rašmenys (be diakritinių ženklų)“ neapibrėžimas gali atrodyti kaip spraga. Reikalas tas, kad yra ne viena, bet kelios lotyniškos abėcėlės: archajiškoji (21 raidė), senoji (21 raidė), klasikinė (23 raidės) bei Tarptautinės standartizacijos organizacijos (ISO) patvirtinta lotyniška abėcėlė (26 raidės). Archajiškojoje lotyniškoje abėcėlėje nėra raidžių G, J, U, W ir Y; senojoje – G, J, U, W ir Z; klasikinėje – J, U ir W. Visos jos yra ISO patvirtintoje abėcėlėje, papildytoje įtraukus raides iš kitų kalbų, pvz., J ir W – iš anglų. Romėnai rašė *ius* (teisė), šian-

35 Dar neseniai vadinti gruziniškais.

36 Prašau nepainioti su Prancūzijos Respublikos Prezidentu. Jo pavardę reikia rašyti didžiąja raide.

37 Lietuviai perėmė diakritinius ženklus, bet nebūtinai raides su jais. Yra manančiųjų, jog Ę, Į ir Ū yra originalios lietuviškos raidės. Jos yra kai kurių Amerikos tautų raidynuose, bet jie sukurti vėliau už lietuvišką raidyną. Taip pat teigiama, kad raidę Ū (perėmus diakritinį ženklą) sukūrė Jonas Jablonskis. Jis, beje, buvo vienas iš tų, kurie iš lietuviško raidyno išmetė iki tol naudotą Ł. U. Antanavičius. *Pokalbis su filologu G. Subačiumi: kaip atsirado bendrinė lietuvių kalba ir kodėl turime Ę, bet praradome W?* <https://www.15min.lt/ar-zinai/naujiena/idomi-lietuva/pokalbis-su-filologu-g-subaciumi-kaip-atsirado-bendrine-lietuviu-kalba-ir-kodel-turime-e-bet-praradome-w-1162-1192962>.

dien dažniausiai rašoma *jus*. Sąvoką „lotyniška abėcėlė (be diakritinių ženklų)“ reikia aiškinti pagal tai, kaip ji šiuo metu suprantama gramatologijoje ir kituose lingvistikos moksluose. Tada ji apims dabartinius lietuviškus rašmenis be diakritinių ženklų, įskaitant G, Y, J, U ir Z. Turbūt niekas neims ginčyti, kad įstatymų leidėjas, nors tiesiogiai to ir nenurodęs, turėjo galvoje ne kurios nors ankstesnės, o ISO patvirtintos lotyniškos abėcėlės raidžių rašymą asmenvardžiuose. Tai, kas atrodo kaip spraga, yra implicitinis teisinis reguliavimas. O tai, kad įstatyme minint „lotynišką abėcėlę“ kiekvienąkart (šešiskart) skliaustuose priduriama „be diakritinių ženklų“, yra perteklinis paaiškinimas, nes lotyniškoje abėcėlėje nėra diakritinių ženklų, išskyrus tašką ant mažosios i (kai priešime prie turkiško raidyno, noras juoktis turėtų praeiti). Vis dėlto tas paminėjimas, ypač sprendžiant iš jo dažnumo, įstatymų leidėjui atrodė svarbus: norėta pabrėžti, kad įteisinant lietuviškoje abėcėlėje nesančių lotyniškos abėcėlės rašmenų naudojimą nebuvo įteisinti svetimi rašmenys su diakritiniais ženklais. Kitaip tariant, įteisinus W, Ł nebuvo įteisinata. Užbėgant tolesniam dėstymui už akių, negalima nepaminti, kad kai kuriems piliečiams, kurių geografinė (*per extensionem* etninė) kilmė tam tikru atžvilgiu „palankesnė“ nei kitų, Vyriausybė nutarė įteisinti kur kas daugiau (apie tai kitame skyriuje). Seime to Vyriausybės nutarimo turbūt neperskaitė (teisės aktai yra labai nuobodūs lektūrai), antraip kas nors būtų kaip nors sureagavęs.

Sąvoka „lotyniško pagrindo rašmenys“ aiškintina kaip platesnė už sąvoką „lotyniška abėcėlė (be diakritinių ženklų)“: ji apima lotynų abėcėlės rašmenis su diakritiniais ženklais, kurių yra didžiulė įvairovė, ką jau kalbėti apie tokias grafemas kaip Æ arba Θ. O sąvoka „nelotyniško pagrindo rašmenys“ apima rašmenis, kilusius ne iš lotyniškos abėcėlės, o iš kitų raidynų, pvz., Ð arba Ě. Yra raidynų, kurie visi yra nelotyniško pagrindo (pvz., hebrajų, amharų). Yra tokių, kurie sukonstruoti lotyniško raidyno pagrindu, bet turi vieną kitą nelotyniško pagrindo inkliuzą. Būna ir atvirkščiai, kai vienas kitas lotyniško pagrindo rašmuo atklysta į nelotyniško pagrindo raidyną.

Nepaisant aptariamų sąvokų sąlygiškumo, įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas yra diferencijuotas taip, kad vienaip traktuojamos situacijos, kai asmenvardžiai dokumento šaltinyje įrašyti lietuviškos abėcėlės rašmenimis, kitaip – kai jų rašyba apima bent vieną lietuvių kalbos raidyną nesantį rašmenį, nors (gal net visi) kiti rašmenys gali sutapti su lietuviškais. Pagal šią skirtį ne lietuviškais rašmenimis yra parašyta visa pavardė „Römeris“, o „Romeris“ – lietuviškais. Jei VLKK įtrauktų Ö į lietuvišką abėcėlę (svajoti niekam neuždrausta), „Römeris“ būtų lietuviškais rašmenimis parašytas asmenvardis³⁸.

38 Gal tai paskatintų pakeisti vieno universiteto pavadinimą, kuriame dabar pirmenybė teikiama ne tam, kaip rašė savo pavardę pats žmogus, o tam, kaip ją parašė kažkoks lietuviškos abėcėlės puristas.

Taisyklė, kad ne lietuvių tautybės piliečių ir jų vaikų asmenvardžiai gali būti rašomi ne lietuviškais, o lotyniškos abėcėlės rašmenimis, į teisinio reguliavimo diferencijavimą įtraukia piliečio tautybės kriterijų: šių piliečių asmenvardžiai gali būti rašomi ne pagal dokumento šaltinį. Įstatymo 3 straipsnio 3 dalis, kurioje įtvirtinta ši taisyklė, neatlieka kitos funkcijos, nes ir šiuo atveju ne lietuvių tautybės piliečių asmenvardžių rašyba nesiskiria nuo etninių lietuvių. Bet galbūt ši dalis turi tikslą. Galbūt piliečio tautybės kriterijaus įtraukimu siekta dar kažko, dėtas pagrindas dar kažkam. Tai šiek tiek paaiškės analizuojant teisinį reguliavimą, nustatytą jau ne įstatyme, o Vyriausybės priimtame teisės akte.

Pagrindinis įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo diferencijavimo kriterijus yra tas, kad asmenvardžio įrašui dokumento šaltinyje ne lietuviškais rašmenimis tam tikrais atvejais teikiama pirmenybė prieš lietuvišką rašybą. Tipiški asmenvardžių įrašymo ne lietuviškais rašmenimis dokumento šaltinyje atvejai (lotyniškos abėcėlės ar lotyniško pagrindo, nelotyniško pagrindo rašmenimis arba ir lotyniško, ir nelotyniško pagrindo rašmenimis) įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje išskirti kazuistiškai. Tai neužtikrina teisinio reguliavimo nevienareikšmiško taikymo (jei apskritai jį bus įmanoma taikyti) situacijose, kurių neaprepia kazuistinės formuluotės, bet kurių gyvenime gali susiklostyti kuo įvairiausių. Naujasis įstatymas skirtas santykiams, kurių įvairovė neįsivaizduojamai didelė ir dinamiška, reguliuoti. Skirtingais skaičiavimais, šiuo metu pasaulyje yra nuo 6 iki 12 tūkst. kalbų (raštą turi mažuma jų). Dalyje jų naudojami lotyniško pagrindo rašmenys su įvairiais diakritiniais ženklais, kurių su viena raide gali būti rašoma ir po kelis; be to, kai kurie lotyniško pagrindo raidynai apima vieną kitą nelotyniško pagrindo rašmenį. Rašmenų naudojimo taisyklės gali evoliucionuoti arba jas gali pakeisti tokius įgaliojimus turinčios institucijos³⁹. Kitų kalbų rašybos taisyklės nepriklauso Lietuvos institucijų jurisdikcijai ar kompetencijai – nei įstatymų leidėjo, nei vykdomosios valdžios, nei tokių jokiai valstybės valdžiai nepriskirtų institucijų kaip VLKK, nei teismų. Lietuvos įstatymų leidėjas tas svetimas taisykles turi priimti kaip nuo jo nepriklausančius faktus, kurių visuma dėl jų įvairovės negali būti apibrėžta „iki galo“. Tad kazuistinis asmenvardžių rašymo ne lietuviškais rašmenimis dokumento šaltinyje (kuriuo turės remtis Lietuvos institucijos) atvejų sąrašas negali būti baigtinis, nes bus situacijų, kurių neaprepia tipiškais atvejais parinktos sąvokos. Jeigu su svetimų asmenvardžių rašyba susijusių santykių teisinis reguliavimas statomas ant tipiškų situacijų pagrindo, supaprastinama milžiniška šių santykių įvairovė, kurios negali aprėpti jokia apriorinė mintis, net ir teisinė, galbūt ypač teisinė. Ar šią įvairovę aprėpia 4 straipsnio 1 dalyje pateiktas tipiškų atvejų sąrašas? Retorinis klausimas.

39 Toli neieškant, latviai anksčiau turėjo raides CH, Ō ir R, kurios būdavo tai panaikinamos, tai vėl grąžinamos; Vokietijoje 2017 m. buvo įvestas didysis escetas: greta ß atsirado Œ.

Lietuvos viešajame diskurse ne lietuviškų rašmenų naudojimo asmenvardžiuose problema buvo redukuota iki „lenkiškų raidžių“ rašymo Lietuvos Respublikos piliečių pasuose ir kituose dokumentuose. Tokių provincialų problemas susiaurinimą iš dalies nulėmė tai, kad ji buvo tapusi (gal ir tebėra) Lietuvos ir Lenkijos santykių darbotvarkės dalimi. Ji buvo supolitinta. Nepolitinės prigimties problemos supolitinimas savaime nėra blogai, nors, deja, jis neretai turi savo *alter ego* – suprimityvinimą. Šiaip ar taip, supolitinimo negalima išvengti, nes bet koks klausimas, kurį tenka spręsti parlamentui, politinei institucijai, tampa politiniu, kaip bet kas, ką paliesdavo karalius Midas, virsdavo auksu. Aukso pertekusiam Midui teko pasikankinti, nes šiuo nevalgomu metalu virsdavo net maistas. O iki „lenkiškų raidžių“ klausimo redukuota ne lietuviškų rašmenų naudojimo asmenvardžiuose problema daugelio buvo suvokta kaip iš esmės lenkų–lietuvių ginčas: vieni gynė lenkų tautybės asmenų teisę į vardą, esą nepagrįstai suvaržytą lietuviško raidyno, kiti – lietuvių kalbą kaip vertybę, kuriai lietuvių kalbos raidyne nesančių lenkiškos abėcėlės raidžių „įleidimas“ į asmenvardžius esą keltų grėsmę. Įspūdį, kad „ginčas dėl abėcėlės“ buvo dvišalis lenkų–lietuvių ginčas, stiprino tai, kad kitų tautinių bendrijų atstovai jame nedalyvavo. Problemos redukavimą iki „lenkiškų raidžių“ klausimo lydėjo jos suprimityvinimas, kurį liudija jos vadinimas viešajame diskurse „trijų raidžių problema“, turint omeny daugelyje abėcėlių, bet ne lietuviškoje, esančias Q, W ir X, taip ir nepaminėtas jas įteisinusiam įstatyme.

Iš pasisakymų, kuriuose buvo agituojama už tų trijų raidžių „įleidimą“ į asmenvardžių rašybą lietuviškuose dokumentuose, matyti, kad takoskyra buvo brėžiama tarp lotyniško ir nelotyniško pagrindo raidynų: buvo siūloma asmenvardžių rašybą liberalizuoti leidžiant naudoti Q, W ir X ir kartu pabrėžiama, kad nesūloma leisti naudoti ne lotyniškos abėcėlės, bet kitų raidynų rašmenų: kirilicos, graikų, hebrajų, arabų, armėnų, kartvelų, mongolų, Indijos, Tolimųjų Rytų, Afrikos ar Amerikos tautų kalbų originalių raidynų, hieroglifų ir kt. Nesutinkantiems su tokiu neradikaliu siūlymu beliko prieštarauti prieš Q, W ir X, jie tą visomis išgalėmis ir darė, bet nugalėjo kita pusė. Į naująjį įstatymą permigravo supaprastintas vaizdinys, kad jeigu greta lietuviškos abėcėlės raidžių (kurios yra ne kas kita kaip lotyniškos abėcėlės raidės, išskyrus tris, ir jų pagrindu sudarytos grafemos su diakritiniais ženklais) bus leista rašyti dar ir Q, W ir X, asmens (pirmiausia lenkų tautybės, bet, kad kokios, ir lietuvių moterų, ištekėjusių už Maxwello ar Jacquet⁴⁰, bei jų vaikų) teisė į vardą bus užtikrinta, o jei nebus leista, bus paneigta. Asmenvardžių rašymas visomis lotyniškos abėcėlės raidėmis be svetimų diakritinių ženklų laikytas priimtiniu kompromisu. Vis dėlto iš VMAT nagrinėtos bylos matyti, kad vieno rašmens „įleidimas“ į asmenvardį „neįleidus“ kitų gali šios teisės ir neužtikrinti, jei pats asmenvardžio turėtojas mano, kad jo vardo ar pavar-

40 Tai pavardės iš tikrų bylų. Žr. 14 išnašą *supra*.

dės rašybos dalinis priartinimas prie originalios yra nepakankamas. Šiuo – *Volkonovski / Wołkonowski* – atveju rašybos skirtumai suponuoja tarimo skirtumus: lenkiškai pareiškėjo asmenvardžiai tariami vienaip, jei parašyti su W ir Ł, ir kitaip, jeigu parašyti su W ir L. Antruoju atveju jie sudarkomi dar labiau nei pirmuoju, nes L lenkiškai tariama minkštai, o lietuviškai – kietai, taigi dalis žodžio tariama lenkiškai, o kita – lietuviškai.

Supaprastintas vaizdinys, kad į asmenvardžių rašybą lietuviškuose dokumentuose „įleidus“ tris trūkstamas lotyniškos abėcėlės raides problema bus išspręsta, negalėjo nesusvyruoti. Vos priėmus naująjį įstatymą buvo pastebėta, kad iš trijų jo leistų lotyniškos abėcėlės raidžių lenkų kalbos raidyne tėra viena – W, o Q ir X – nėra. Užtat jame yra Ć, Ł, Ń, Ó, Ś, Ź ir Ż, kurių „įleidimo“ į asmenvardžių rašybą lietuviškuose dokumentuose naujasis įstatymas neįteisino.

Tai dėl ko šitiek kovota? Tik dėl W? Daug metų didžiulę įtampą kėlusį iniciatyva, paversta įstatymu, nepatenkino ne vien lietuviškos rašybos grynumo šalininkų, bet ir jiems oponavusių Lietuvos lenkų tautinės bendrijos narių, iš kurių, norinčių rašyti savo vardus ir pavardes lenkiškais rašmenimis, tik kai kuriems pakaks W, o tie, kurie norėtų juos rašyti kitais lenkiškais rašmenimis, kurių nėra lietuviškoje abėcėlėje (įskaitant Ł), pagal įstatymą to daryti negalės. Negalėjo įstatymas patenkinti ir kitų tautinių bendrijų atstovų, kurie, nors nebuvo išitraukę į tą atseit lenkų–lietuvių ginčą, galbūt irgi norėtų, kad jų vardai ir pavardės būtų rašomi pagal jų tautinio vardyno rašybos taisykles. Lietuvos Respublikos piliečiai latviai, janiai, pėteriai ir kristinės negalės rašyti Ā, Ē ar Ī, kaip ir Ģ, Ķ, Ļ ir Ņ. Lietuvos estai negavo balsių su tremomis Ä, Ö ir Ü, taip pat Ō, o Lietuvos švedai liko be Å, Ä ir Ö. Net žemaičiai negalės naudoti tokių jų tarmės raidyne esančių raidžių kaip ėlguojė Ā, ėlguojė Ē ir ėlguojė Ī. Ką jau kalbėti apie tokias specifines raides kaip Æ (danų, norvegų, islandų, fareriečių), Ø (danų, norvegų, fareriečių, pietų samių), Œ (prancūzų), ß (vokiečių), ar Æ (azerbaidžaniečių ir kt.), išsirutuliojusias iš lotyniškų rašmenų ir galimas tituluoti lotyniško pagrindo rašmenimis. Lietuviškuose dokumentuose negalės būti naudojami ir rašmenys, esantys raidynuose, sudarytuose lotyniškos abėcėlės pagrindu, bet nesantys lotyniško pagrindo rašmenimis – islandų Þ (į islandišką abėcėlę įtrauktas iš runų rašto) arba kai kurių berberų kalbų Y ar E (kilę iš lotynizuoto graikų raidyno). Neaišku, kaip traktuoti rašmenį Đ: pietų slavų kalbose jis laikomas raide D su diakritiniu ženklu (perbraukta D), o vietnamiečių kalboje – savarankiška raide (tariama /zə:ɺ/). Įstatymo nuostatas mėginta formuluoti taip, kad tokių keblumų nekiltų: būtų rašoma neperbraukta D. Bet jų vis tiek kiltų, jei būtų nurašoma ne iš kroatiško, o iš islandiško dokumento šaltinio, nes islandų kalboje šios raidės „mažoji versija“ yra ne đ, o ð (ne lotyniško pagrindo). Ir jau visai neaišku, kaip turi būti nurašoma turkiška (taip pat azerbaidžanietiška, kazachiška ir kt.) raidė I, kurios „mažoji versija“ yra ı – lotyniškos abėcėlės rašmuo be diakritinio ženklo *par excellence*. Skaityk įstatymą kaip nori, vis tiek nerasi, kad diakritiniai ženklai galėtų būti pridėti – jie gali būti tik nuimti.

O kaip nurašyti turkišką (azerbaidžanietišką ir kt.) Ī, kurios „mažoji versija“ yra i (mes, pridūrę lietuvišką galūnę, rašome „Ibrahimas“, bet jo turkiškame pase bus įrašyta „İbrahim“)? Negi nurašymas priklauso nuo to, ar dokumento šaltinyje atitinkama raidė yra didžioji, ar mažoji? Keblumų kiltų ir dėl kai kurių slavų kalbų diafragų, kaip antai Lj arba Nj, nes, nors sudaryti iš dviejų lotyniško raidyno raidžių, tose kalbose jie traktuojami kaip viena raidė. Turbūt jie būtų nurašomi kaip du rašmenys – Lj ir Nj (daugelyje šriftų, bet ne visuose, atrodo taip pat). Bet ir čia tyko pavojus: Lietuvos Respublikos piliečio pase asmenvardžiai rašomi didžiosiomis raidėmis, o diafraguose Lj ir Nj antroji sudedamoji dalis visuomet yra mažoji raidė, net jei pirmoji yra didžioji – kroatų kalboje diafragai LJ arba NJ tiesiog neegzistuoja (kitai nei IJ nyderlandų kalboje). Ar kitų kalbų požūriui leistina Æ perdaryti į AE, o Ą į OE (ir ar tai sužavėtų atitinkamų asmenvardžių turėtojus), autorius nesiima aiškinti(s).

Šiais pavyzdžiais pabandyta pailiustruoti, jog orientavimusi pirmiausia (ar net vien, nors vargu) į lenkų asmenvardžius pagrįstas kazuistinis įstatymo nuostatų formulavimas yra, švelniai tariant, nepakankamas. Įstatymo kazuistikos kritikams patiems neturėtų pritrūkti kazuistinių rebusų. Antai įstatyme minimi ne asmenvardžiai, o vardai ir pavardės. Bet kai kuriose tautosose pavardžių nėra arba jas atstoja tėvavardžiai, kintantys su kiekvienu nauju palikuoniu pagal tiesiąją giminystės liniją. Tai pasakytina ne vien apie tolimas, mažiau pažįstamas tautas bei jų egzotines kalbas, bet ir, pvz., apie islandus. Ar leidžiama nurašyti islandišką tėvavardį su X? Ir ar apskritai įstatymas, jeigu jis aiškinamas pažodžiui, leidžia nurašyti tėvavardį – ar įstatymo nuostatos, kuriose minima piliečio vaikų pavardė, taikytinos islandų kilmės Lietuvos Respublikos piliečiui, norinčiam, kad būtų islandiškai rašomas jo tėvavardis (nes pavardės tikrąja šio žodžio prasme neturi)? O štai dar vienas kazusas. Įstatymas reglamentuoja vardų ir pavardžių rašymą ne vien piliečio pase, bet ir kituose dokumentuose. Ar išskyrus ne lietuvių tautybės piliečius (3 straipsnio 3 dalis) ir gerbiant jų prierašumą jų tautiniam vardynui bei asmenvardžių rašybos ir darybos taisyklėms (šių žodžių įstatyme nėra, jos atsiras poįstatyminiame akte) tokio piliečio vardas ir pavardė kituose dokumentuose (kai jiems skirta viena grafa) gali būti rašomi ne ta tvarka, kaip įprasta Lietuvoje – pirma vardas, po to pavardė, bet taip, kaip tai įprasta atitinkamoje tautoje – pirma pavardė, po to vardas. Tai pasakytina ne vien apie korėjiečius, kinus ar vietnamiečius, bet ir apie kai kurias Europos tautas, pvz., vengrus arba samius, kuriems irgi turėtų būti pripažįstama teisė į vardą, apie kurią *Volkonovski / Wolkonowski* byloje (tik užsiminė VMAT. O kas atsitinka su toninių kalbų žodžiais, taigi ir asmenvardžiais, kai jie rašomi be diakritinių ženklų? Jie iškraipomi neatpažįstamai.

Naujojo įstatymo nuostatos suformuluotos ir išdėstytos taip, kad nenumatyta galimybė kitų kalbų rašmenis su diakritiniais ženklais perrašyti iš dokumento šaltinio automatiškai – net ir su tais diakritiniais ženklais, kurie yra lietuvių kalboje (4 straipsnio 1 dalis). Turbūt tai atitinka pagrindinį įstatymo sumanymą – leisti pilie-

čio pase ir kituose lietuviškuose dokumentuose naudoti tik raides Q, W ir X, kurių nėra lietuviškoje abėcėlėje, bet ne bet kuriuos svetimus rašmenis. Skaitant pažodžiui išeina, kad visi lotyniško pagrindo rašmenys nurašomi lotyniškos abėcėlės raidėmis be diakritinių ženklų. Bet kokią grėsmę lietuvių kalbai gali kelti tokie kitos kalbos diakritiniai ženklai, kurie yra lietuviškoje abėcėlėje, kai jie rašomi su tokiomis raidėmis, kurios irgi yra lietuviškoje abėcėlėje? Formaliai jie svetimi, nes ateina iš kita kalba surašyto dokumento šaltinio, bet iš esmės – savi. Ar slovėniškame dokumento šaltinyje įrašytas Ž – ne lietuviškas rašmuo? Istoriskai visi dabartiniai lietuviški diakritiniai ženklai kažkada buvo svetimi lietuviškai rašybai, kol lietuviai jų nepavertė savais: iš čekų kalbos perėmė Č, iš lenkų – Ą ir t. t. Paukščiukas ant Š slovakų kilmės Lietuvos Respublikos piliečio Štefano varde turėtų būti priimtinas net dabartinės lietuviškos abėcėlės puristams. Gal lietuviui sunkiau perskaityti lenkiškas pavardes „Grzęda“, „Zięba“ arba „Zaręba“, bet Ę, kaip ir Š, yra ir lietuviškas rašmuo, nors tose pavardėse jis lenkiškas. Įstatymas formaliai nenumato galimybės pavidę „Zaręba“ nurašyti su Ę. Jo nuostatos suformuluotos taip, kad hipotetinis Zaręba gali arba prašyti jo pavardę rašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis be diakritinio ženklo ir tapti Zareba (pagal 4 straipsnio 1 dalies 1 punktą), arba pasinaudoti ne lietuvių tautybės piliečiams nustatyta išimtimi ir būti Zaręba (pagal 3 straipsnio 3 dalį). Tačiau ką daryti tokiam Zarębai, kuris, nors lenkų kilmės, yra taip integravęsis į Lietuvos visuomenę, kad jaučiasi lietuvis ir nesitapatina su lenkų tautybe, tačiau norėtų turėti protėvių pavardę su Ę? Jis negalėtų pasinaudoti 4 straipsnio 2 dalies 1 punktu, pagal kurį pateikęs dokumento šaltinį, kuriame jo arba jo vieno iš tėvų, senelių ir t. t. pavardė įrašyta su Ę, nes pagal tą dalį diakritinis ženklas negali būti nurašytas. Kai tiesus kelias užtvertas, lieka aplinkkelis. Toks pilietis gali paprašyti dokumento šaltinyje neva ne lietuviškais, bet lotyniško pagrindo rašmenimis įrašytą asmenvardį nurašyti lietuviškais rašmenimis ir būti Zaręba (pagal 4 straipsnio 3 dalį)⁴¹. Tad nors pavardė „Zaręba“ nebūtų iš lenkiško dokumento šaltinio perrašyta su Ę automatiškai, jos turėtojui paprašius raidė Ę būtų įrašyta jau kaip lietuviškas rašmuo⁴². Sunku suprasti, kodėl leidus asmenvardžiuose naudoti Q, W ir X ir šiuo aspektu liberalizavus jų rašybą, neleista asmenvardžio su ir lietuviškoje abėcėlėje esančiais diakritiniais ženklais nuo kitos valstybės institucijos išduoto dokumento šaltinio nurašyti automatiškai, bet leista jį nurašyti su tais diakritiniais ženklais, jeigu pilietis to paprašys.

Tokių kazuistinių rebusų galima pažerti daug. Juos čia pateikiant nesiekiamas sukritikuoti naująjį įstatymą dėl nenumatymo jame įvairiausių situacijų, susijusių su svetimų asmenvardžių rašyba. Jokia valstybė negali į savo dokumentus „įsileisti“ visos asmenvardžių rašybos įvairovės. Kur nors tenka braukti brūkšnį. Lietuvos įstatymų leidėjas naujuoju įstatymu jį brūkštelėjo ties ISO patvirtintos

41 Arba Zaremba. Bet tai nebūtų jo protėvių pavardės rašyba, o būtent ją jis nori išsaugoti.

42 Kaip pamatysime, Vyriausybė išlaisvino jį nuo reikalo rinktis aplinkkelį.

lotyniškos abėcėlės riba, įtvirtindamas aiškia taisyklę: vardai ir pavardės lietuviškuose dokumentuose turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis, įtraukiant, jei reikia, kitus lotyniškos abėcėlės rašmenis, kurių tėra trys: Q, W ir X. Pagal įstatymą gali būti nurašomi toli gražu ne visi lotyniško pagrindo rašmenys: Ą, ą, ę, ą ir ą turi būti nurašyta kaip A; Ń, ń, ń, ń ir ń – kaip N; Ū, ū, Ū, ū ir Ū – kaip U. Ir t. t. Hipotetinis vietnamiečių tautybės Lietuvos Respublikos pilietis *Nguyễn Ngạc Quốc Duầ̃n* taptų *Nguyen Ngoc Quoc Duan*⁴³ (galūnių nepriduriu, nors peršasi). Kai bendrapilietis etninis lietuvis, nesvarbu, kupiškėnas, žemaitis ar cikrinis dzūkas, perskaitytų jo asmenvardžių raides taip, kaip jį išmokė mokykloje, vargšas *Nguyen* jų neatpažintų, nes be diakritinių ženklų jie tariami visiškai kitaip (vietnamiečių kalba toninė). Panašų abejotiną pasitenkinimą patirtų hipotetinis čekų tautybės Lietuvos pilietis, kurio vardas ir pavardė čekiškai rašomi *Jiří Kovář*. Čia galima priminti seno filmo, kuriame pagrindinius vaidmenis atliko *Totò* (su diakritiniu ženklu) ir *Fernandelis* (be jo, bet su pridurta lietuviška galūne, kad būtų sklandžiau) pavadinimą: *Le loi, c'est le loi* – „Įstatymas yra įstatymas“. Naujasis įstatymas nenumato išimčių ne lietuvių tautybės Lietuvos Respublikos piliečiams, norintiems įvairesnių diakritinių ženklų asmenvardžiuose: jie gali prašyti asmenvardžius rašyti ne lietuviškais rašmenimis, bet kaip lietuviškų rašmenų pakaitalą jie gali gauti tik lotyniškos abėcėlės rašmenis be diakritinių ženklų (3 straipsnio 3 dalis).

Apibendrinkime. Pagal įstatymą lietuviškuose dokumentuose piliečio – ir etninio lietuvio, ir ne lietuvių tautybės – vardas ir pavardė gali būti rašomi tik lietuviškais rašmenimis, taip pat naudojant tris į lietuvišką raidyną (vis dar) neįtrauktas raides Q, W ir X. Diakritiniai ženklai gali būti rašomi, jeigu jie yra lietuvių kalbos raidyne. Rašmenys, kuriais rašomas piliečio vardas ar pavardė, negali būti papildomi tokiais diakritiniais ženklais, kurių nėra lietuvių kalbos raidyne.

6. Kovo 11-oji kaip kriterijus, arba Mes be Vilniaus nenurimsim

Įstatymas nustato asmenvardžių „rašymo ... dokumentuose pagrindinius reikalavimus“ (1 straipsnis). Vyriausybė iki 2022 m. balandžio 30 d. turėjo priimti įstatymo „įgyvendinamuosius teisės aktus“ (5 straipsnio 2 dalis⁴⁴). 2022 m. balandžio 27 d. nutarimu nr. 424 Vyriausybė patvirtino (jau minėtas) Asmens vardo ir pavar-

43 Jeigu nesukeistų asmenvardžių eilės tvarkos, nes dabar ji tokia: pavardė, vidurinis vardas, du pirmieji vardai. Autorius yra aprašęs atvejį, kai VLKK ne tik transliteravo į lietuviškus rašmenis kino *Zhao Xinzhen* asmenvardžius (prieš jam įgyjant Lietuvos Respublikos pilietybę), bet ir sukeitė jų tvarką – jis tapo *Sindžen Džao*. E. Kūris. *Abėcėlės nelaisvėje*, <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ekuris-abeceles-nelaisveje.d?id=60748569>.

44 Įsigaliojo 2022 m. sausio 27 d.

dės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklės. Nutarimas, kaip ir įstatymas, įsigaliojo 2022 m. gegužės 1 d.

Vyriausybės patvirtintose taisyklėse, poįstatyminiame akte, turėtų būti nustatyta minėtų „pagrindinių reikalavimų“ įgyvendinimo tvarka, sukonkretintos ir detalizuotos naujojo įstatymo nuostatos. Jose negali būti nustatyta naujų reikalavimų, kurie nepagrįstai apskunkintų piliečių teisių, jų turimų pagal įstatymą, įgyvendinimą. Jose taip pat neturi būti nuostatų, kuriomis lietuvių kalbai kaip konstitucinei vertybei būtų nustatyta mažesnė apsauga nei ta, kurią nustato įstatymas. Minėta, kad naujuoju įstatymu buvo siekiama darnos tarp asmens teisės į tapatybę ir lietuvių valstybinės kalbos apsaugos. Tai nereiškia, kad dabartinė valstybinės kalbos apsaugos samprata ar teisės į vardą samprata negali ilgainiui evoliucionuoti, be kita ko, jei šiais klausimais atsirastų naujos konstitucinės jurisprudencijos ar supranacionalinių teismų sprendimų⁴⁵. Įstatymas taip pat gali būti keičiamas (net pageidautina, kad kai kurios jo formuluotės būtų patikslintos). Tačiau „pagrindiniai reikalavimai“ gali būti nustatomi, taigi ir įtraukiami nauji, tik įstatymu, ne Vyriausybės nutarimu.

Čia nėra reikalo aptarti visų Vyriausybės nustatytų taisyklių. Kai kurios jų pakartoja įstatyme nustatytą reguliavimą. Daugelis jų reikšmingai pratęsia. Antai nustatyta, kad vardai ir pavardės turi būti rašomi laikantis VLKK patvirtintų lietuvių kalbos rašybos taisyklių, kitų teisės aktų ar rekomendacijų, išskyrus atvejus, kai pagal įstatymą vardus ir pavardes leidžiama rašyti naudojant rašmenis, kurių nėra lietuviškoje abėcėlėje (4.2 punktą). Tiesa, žodžių „kurių nėra lietuviškoje abėcėlėje“ taisyklių tekste nėra – vietoj jų pateikta eufemistinė nuoroda į įstatymo nuostatas. To prireikė, nes VLKK dar nėra pritarusi Q, W ir X naudoti net ir asmenvardžiuose (veikiau ji yra susitaikiusi su tuo, jog tą leidžia Lietuvos teisės aktai, įskaitant teismų sprendimus), nors, kaip matyti iš *Volkonovski / Wołkonowski* bylos, VLKK pozicija yra evoliucionavusi ta linkme, jog ji šį klausimą mano esant ne tiek kalbos, kiek politiniu ir teisiniu klausimu, į kurį VLKK (paprąšiusi teismo bylą nagrinėti „savo nuožiūra“) nesikiš. Yra taisyklėse nuostatų, skirtų vardo ir pavardės skirtumams pagal lytį, dėl mergaičių ir moterų pavardžių rašymo, dėl vaikų pavardžių rašymo pagal tėvų ar vieno iš jų pavardę, dėl vardų atitikties gerai moralei ir geriausiems vaiko interesams, dėl sutuoktinių pavardžių rašymo, dėl užsieniečių vardų ir pavardžių rašymo ir kt.

Svarbiausia, Vyriausybės patvirtintose taisyklėse išlaikyta bendra principinė nuostata, kad asmenvardžiai, dokumento šaltinyje įrašyti lotyniškos abėcėlės ar lotyniško pagrindo rašmenimis, nurašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis be

45 Tokios jurisprudencijos yra ir šiuo metu. Kitas dalykas, kaip ji perskaitoma ir kaip ja pasiremiam. 9 skyriuje parodyta, kad supranacionalinių teismų sprendimai kartais ir „perskaitomi“, ir jais „pasiremiam“, deja, labai jau savotiškai. O, kaip matėme 2 skyriuje, konstitucine jurisprudencija, pasirodo galima ir visai nesiremti.

diakritinių ženklų. Kad asmenvardžiai turi būti nurašomi arba perrašomi be diakritinių ženklų, taisyklėse pakartota net devynis kartus. Kartu padarytas svarbus patikslinimas (paminėtas keturis kartus): draudimas rašyti diakritinius ženklus neapima „toki[ų] pat raid[žių] su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje“ (10, 15, 16, 18 punktai). Nerangi formuluotė „rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenims (be diakritinių ženklų), išskyrus tokias pat raides su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje“ nėra tokia neaiški, kaip parašyta. Ji reiškia, kad piliečio vardas ir pavardė gali būti rašomi lietuviškuose dokumentuose tik lietuviškais rašmenimis bei raidėmis Q, W ir X, o diakritiniai ženklai su jais gali būti rašomi, jeigu ir tokios raidės, ir tokie diakritiniai ženklai yra lietuvių kalbos raidyne ir jeigu tie diakritiniai ženklai rašomi būtent su tomis raidėmis, su kuriomis rašomi lietuvių kalboje. Šitaip pataisytas įstatyme esantis neapibrėžtumas, kėlęs nepatogumų Gržėdai, Ziėbai ir Zarėbai. Taigi lenkiška Ą galės būti rašoma, nes tai galima ir lietuvių kalboje, sloveniška Ž – taip pat, nes tokia raidė su tokiu diakritiniu ženklu yra ir lietuvių kalbos raidyne, latviška ar taitietiška ū – prašom, ji yra lietuvių kalbos abėcėlėje. O lyviška Ț⁴⁶, čekiška Ř (iš kuria žymimo garso ištarimo čekai juokaudami sprendžia, ar žmogus gali turėti vilčių išmokti kalbėti čekiškai), įvairių Amerikos tautų raidynų Q arba lenkiška Ż, įvairios Ó, Œ, arba X negali būti įrašytos į lietuviškus dokumentus, nes nors jos rašomos su tokiais diakritiniais ženklais kaip lietuviškos raidės, tie diakritiniai ženklai parašyti ne su tomis raidėmis kaip lietuvių kalboje. Šis iš įstatymo kylantis tabu *a fortiori* tinka tokiems diakritiniams ženkluams (ir raidėms, kurias jie papildo arba transformuoja), kurių nėra lietuvių kalbos raidyne: jokių Á, À, Ā, B, C, Ć, Đ, Ê, Ę, Ħ, H, Ý, K, L, L, N, Ō, Ŕ, Ś, Š, Ţ, Ū, Z ir t. t. Tarp jų patenka ir Ł. Užtat Zarėbos pavardė galės būti nurašyta su Ę nesinaudojant aplinkkeliu. Vis dėlto, kaip bus parodyta, kai kurių piliečių padėtį Vyriausybė pagerino kur kas labiau nei hipotetinio Zarėbos, susirūpinusio tik tokiu menkniekiu kaip lenkiškos Ę perkvalifikavimas į lietuvišką Ę. Dėl pirmajame šios pastraipos sakinyje reikia esminės išlygos.

Į taisyklės įtraukta patikslinanti sąvoka „tautinis vardynas“. Ne lietuvių tautybės piliečio prašymu „jo ir jo vaikų tautinio vardyno vardai ir pavardės gali būti rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų), išskyrus tokias pat raides su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje, ir pagal tos tautinės kalbos rašybos ir darybos taisyklės“. Taip pat ne lietuvių tautybės piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardai ir pavardės gali būti rašomi „pagal tos tautinės kalbos rašybos ir darybos taisyklės“ (10 punktas). Šis patikslinimas leis diferencijuoti ne lietuvių tautybės piliečių pavardes pagal lytį: lenkų – Nowicki arba Nowicka, latvių – Strautmanis ir Strautmane ir kt. Patikslinta, kad, nurašant ar perrašant vardus ir pavardes, gali būti nurašomi ir papildomi ženklai (brūkšnelis, apostrofas,

skliaustai, taškas) (14 punktas) – sudarytos prielaidos neiškraipant perrašyti ne tik įprastas pavardes su brūkšneliais, bet ir, pvz., anglizuotas airiškas pavardes su joms būdingais apostrofais, kurie, parašyti po O, kartu su ja tampa airiškos raidės Ó pakaitalu (O’Gorman, O’Hara, O’Leary, O’Brien, O’Sullivan ir pan.), arba tokius asmenvardžius kaip M’Gill ir net M’ammed, mergautines pavardes, kurios kai kuriose tradicijose (pavyzdžiui, anglų) gali būti paaimamos į skliaustus, ar tokias iš krikščionių šventųjų vardų kilusias britiškas pavardes kaip St. John ar St. Paul. Paiteiktas papildomų ženklų sąrašas aiškintinas plečiamai: juk leidus nurašyti apostrofą turėtų būti leidžiama nurašyti ir okiną, atrodančią kaip apverstas apostrofas, kad nebūtų iškraipyti, pvz., havajietiški asmenvardžiai (kaip a.a. populiaraus jų dainininko IZ, tituluoto *The Voice of Hawai’i*, kurio dokumentuose buvo įrašyta Israel Ka’ano’i Kamakawiwo’ole)⁴⁷. Patikslinama ir tai, pagal kokias taisykles piliečio prašymu jo vardas ir pavardė rašomi lietuviškais rašmenimis arba lietuviška vardo ir pavardės forma – tai daroma pagal apytikslį tarimą ir laikantis nustatytų gramatinimo taisyklių (17 punktas); tai aktualu ypač tada, kai pilietis nori sulietuvinti savo pavardę, kuri užsienietiškame dokumento šaltinyje parašyta kitaip nei skambėtų lietuviškai. Šitai lenkų kilmės Zaręba gali tapti Zaremba.

Palyginus aptartąsias Vyriausybės patvirtintų taisyklių novelas su įstatymo nuostatomis, jos neatrodo problemiškos. Neatrodo problemiškos ir kai kurios tyčia ar netyčia paliktos spragos. Antai taisyklėse nėra nieko, kas neleistų originaliai rašyti asmenvardžių, kurių viduryje yra didžioji raidė (MaryAnn, MaryJane, LeBron, LaGuardia, McCartney, McDonald, MacBride, MacKenzie, MacNamara, DeYoung, DeSantis, DaMarcus, FitzGerald ir kt., kaip ir jau minėtų anglizuotų airiškų pavardžių). Nenurodoma, kad asmenvardį rašant su brūkšneliu pirmoji raidė po jo turi būti didžioji (kaip įprasta lietuviškuose ir daugelyje kitų tautų asmenvardžių), tad nėra kliūčių, pvz., tuviečių vardus baigti „-ol“ arba „-ool“, o uzbekių – „oi“ (su brūkšneliu). Taisyklėse išvis nėra nieko apie tai, ar pavardė turi būti rašoma didžiąja raide, ar galima ją pradėti ir mažąja. Todėl turbūt prieš pagrindinę pavardės dalį galima rašyti ir dalelytes „de“, „du“, „dos“, „della“, „le“, „la“, „el“, „van“, „von“, „zu“, „mac“, „ben“, „bin“, „ibn“, „al“, ir net po dvi, pvz., „van de“, „van den“, „van der“, „van het“, „van ’t“, ir net labai jau neįprastą aristokratizmą „von und zu“. Neuždrausta ir įterpti dalelytes tarp dviejų (ar daugiau) pavardžių, tad bus galima tarp jų rašyti ir portugališką „e“, ir ispanišką „y“. Atrodo, taisyklės leidžia įvairią egzotiką. Įvairią, bet ne visą: kadangi galima rašyti tik lietuvių kalboje esančius diakritinius ženklus, kurie rašomi su tomis pačiomis raidėmis kaip ir lietuvių kalboje, pagal Vyriausybės patvirtintas taisykles neturėtų būti rašomos dalelytės „Ni“ arba „Ó“: nors pirmoji raidė didžioji, diakritinis ženklas ant antrosios nebūdingas lietuvių kalbai (kita vertus, kaip pamatysime toliau, LAT jo nelaiko

47 Okina formaliai laikoma raide. Jeigu taip, tai ji tikrai ne lotyniško pagrindo.

„labai nutolusiu nuo lietuvių kalbos“ ir yra leidęs rašyti dokumentuose raidę Ć, bet tai buvo iki naujojo įstatymo ir Vyriausybės taisyklių išleidimo). Pateisinant tam tikrą praktikoje itin retai pasitaikysiančių atvejų eksplicitinio reglamentavimo nebuvimą Vyriausybės patvirtintose taisyklėse (nors kai kurie kiti atvejai ir jose, ir kaip matysime toliau, teisingumo ministro patvirtintose taisyklėse reglamentuoti gana detalai), galima pasakyti, kad, kaip žinoma, idealas yra nepasiekiamas *per definitionem*. Reikalauti absoliutaus preciziškumo tokioje neapbrėpiamoje srityje kaip asmenvardžių įvairiomis kalbomis įvairovė reikštų reikalauti neįmanomo dalyko. Kad ir koks būtų reglamentavimas, tokioje srityje visada gali kilti kokių nors kazusų, kuriuos teks spręsti *ad hoc*.

Bet ar Vyriausybė tikrai nenustatė nieko, kas konkuruotų su įstatymu?

Bingo!

Taisyklių 19 punktas: kai asmenvardžiai dokumento šaltinyje įrašyti lotyniškos abėcėlės ar lotyniško pagrindo rašmenimis, lietuviškuose dokumentuose jie „gali būti nurašomi paraidžiui ar perrašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų), jeigu šio piliečio arba vieno iš jo tėvų, senelių, prosenelių ar kitų protėvių pagal tiesiąją giminystės liniją kitos valstybės pilietybės turėjimo laikotarpiu vardas ir (ar) pavardė nelietuviškais rašmenimis buvo ar yra įrašyti dokumento šaltinyje, „išskyrus atvejus, kai nelietuviškais rašmenimis vardas ir (ar) pavardė buvo įrašyti dokumentuose, išduotuose ir (arba) sudarytuose ne lietuvių kalba dabartinėje Lietuvos teritorijoje iki 1990 m. kovo 11 d.“

Ką reiškia šis „išskyrus“, jei ne naują „pagrindinį reikalavimą“? Vyriausybė nustatė naują su asmenvardžių rašyba lietuviškuose dokumentuose susijusių santykių diferencijavimo kriterijų – 1990 m. kovo 11 d. Jeigu dokumento šaltinis buvo išduotas arba sudarytas užsienio valstybės „dabartinėje Lietuvos teritorijoje“ iki tos datos, asmenvardžius lietuviškuose dokumentuose galima nurašyti su visomis jame figūruojančiomis raidėmis ir visais diakritiniais ženklais. Jei ten įrašyta švediška Å arba latviška Ķ, tai ir lietuviškame dokumente turės būti įrašyta Å ir Ķ. Bet juk akivaizdu, kad taisyklių 19 punktas skirtas ne Å ar Ķ. Nei Švedija, nei Latvija per pastarąjį šimtą metų (kuriuos galima laikyti teisiškai reikšminga praeitimi) nevaldė dabartinės Lietuvos teritorijos dalies. Nereikia savęs apgaudinėti – šis punktas skirtas Ć, Ę, Ń, Ó, Ś, W, Ź ir Ż. Iš jų įstatymas leidžia vienintelę W, o Vyriausybės patvirtintos taisyklės bac! ir leido rašyti visas kitas raides. Taisyklių 19 punkto išimtis skirta Lenkijos tarpukariu okupuotam Vilniaus kraštui – iš pradžių egzistavusiam kaip nominali, fiktyvi *Litwa Środkowa*, bet netrukus formaliai aneksuotam⁴⁸. Pasirodo, teisė į autentišką vardo rašybą Lietuvoje yra, bet ją turi tik palikuonys žmonių, tarpukariu gyvenusių toje Lietuvos dalyje, kurios Lietuva nekontroliavo ir kurią laikė okupuota.

48 Taigi ir teritorijai, kurioje yra Vilniaus rajono savivaldybė, kurios administracijos padalinys VRSACMS neapskundė apeliacine tvarka VMAT sprendimo *Volkonovski / Wołkonowski* byloje (negi tai netikėta?).

Ši teisė baigiasi ties tų laikų Vilniaus krašto demarkacijos linija: tarpukario Maišialgalos, Švenčionių ar Eišiškių lenkų (ir ne tik lenkų) palikuonys ją turi, o tarpukario Alytaus, Vievio ar Giedraičių lenkų (ir ne tik lenkų) palikuonys – neturi, nes jų protėviai turėjo „nelaimės“ likti neokupuotoje Lietuvos dalyje. Išeitų, kad kuo daugiau tuometinės Lietuvos teritorijos būtų buvę nuo jos atplėšta, tuo daugiau žmonių, gyvenančių „dabartinėje Lietuvos teritorijoje“, turėtų tą teisę šiandien. Spalio 9-oji papildė Kovo 11-ąją? Nieko sau. Panašu, kad dabartinė Vyriausybė, kitaip nei anų laikų Vyriausybės, yra linkusi manyti, jog anoji demarkacijos linija buvusi valstybės siena (o toks pripažinimas – ne tas žodis kaip rimta, bet tai būtų atskira ne itin maloni tema). Šalutinis šios novelos – pavadinkime ją piliečių geografinės kilmės, arba tiesiog geografinė, išlyga – rezultatas yra išimties pritaikomumas Vokietijos Reicho institucijų 1941–1945 m. (aneksuotame Klaipėdos krašte – nuo 1939 m.) išduotiems dokumento šaltiniams: nors tai vienetiniai atvejai, asmenvardžiai galės lietuviškuose dokumentuose būti rašomi su Ą, Ȯ, Ū ir Ȣ (pastarasis rašmuo yra ne raidė su diakritiniu ženklu, o tiesiog raidė)⁴⁹.

Taisyklių 19 punkto išimtis ne formaliai, o faktiškai skirta ne visiems piliečiams, galintiems pateikti tarpukariu Vilniaus krašte išduotą dokumento šaltinį su kuriuo nors juo įteisintu lenkišku rašmeniu, o tik tiems, kurie yra lenkų tautybės ir kurių tėvai ar protėviai pagal tiesiąją giminystės liniją Lenkijos piliečiai gyveno Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte⁵⁰. Pilietybė nesuponuoja tautybės, ir atvirkščiai. Vilniaus krašte gyveno toli gražu ne vien lenkų tautybės Lenkijos piliečiai. Ne lietuvių ir ne lenkų tautybės Lietuvos Respublikos pilietis, pasinaudojęs taisyklių 19 punkto išimtimi, atkurtų savo ar savo protėvių asmenvardžius tokius, kokie įrašyti Lenkijos institucijų išduotame dokumento šaltinyje – sulenkinta forma, be jo kalbai būdingų rašmenų, bet galbūt su lenkų abėcėlės rašmenimis, kurių nėra jo kalboje (jo „tautiniame vardyne“). Rašyba galėtų ir sutapti, bet anaipatol ne visada.

Galbūt aiškinimas, kad taisyklės įteisina lenkiškas Ą, Ł, Ń, Ȯ, Ś, W, Ź ir Ż bei vokiškas Ą, Ȯ, Ū ir Ȣ, neteisingas, nes taisyklių 19 punktas aiškintinas jį siejant su 10, 15, 16 ir 18 punktais, pagal kuriuos asmenvardžiai gali būti rašomi tik lietuviškais rašmenimis bei raidėmis Q, W ir X, o diakritiniai ženklai – jeigu ir tokios rai-

49 Kitas šalutinis novelos rezultatas yra susijęs su valstybe, penkis dešimtmečius šeimininkavusia (labiau tikrų žodis „siautėjusia“) „dabartinėje Lietuvos teritorijoje“, Sovietų Sąjunga. Ji yra išdavusi oi kiek dokumentų šaltinių – pilni archyvai, o kiek dar ne juose. Turimi omeny ne „dabartinės Lietuvos teritorijoje“ išduoti TSRS piliečio pasai, kuriuose asmenvardžiai rašyti kirilica ir lietuviškai, bet galimi įvairiausi kiti šaltiniai. *Volkonovskio / Wolkonowskio* byloje pasiremta Hipotekos archyvo išrašu ir notaro patvirtintu testamentu. Kas žino, kokius rašmenis savo išduotame (sudarytame) dokumente galėjo įrašyti kokia nors sovietinė įstaiga, kuri, įformindama paveldėjimą iš užsienio, galėjo pasiremti dokumentu, kuriame piliečio tėvų ar protėvių pagal tiesiąją giminystės liniją asmenvardis įrašytas su Ą, Ȯ arba Ū? Šis klausimas labai jau hipotetinis, gal net fantastinis, bet Vyriausybės sukurta išimtis bent jau teoriškai neleidžia jo atmesti.

50 Teoriškai – ir kai kuriems Klaipėdos krašto gyventojų palikuoniams.

dės, ir tokie diakritiniai ženklai yra lietuvių kalbos raidyne ir jeigu tie diakritiniai ženklai rašomi būtent su tomis raidėmis, su kuriomis rašomi lietuvių kalboje?⁵¹ Jeigu taip būtų, taisyklių 19 punkto išimtis būtų nereikalinga. Šitai palankiai aiškinti taisyklių 19 punkto neleidžia ir jame nurodyta data – naujas su asmenvardžių rašyba susijusių santykių diferencijavimo kriterijus. Galiausiai, galima net aiškinti, kad šį kriterijų jei ne formaliai, tai faktiškai pritaikė VMAT, pasirėmęs dokumento šaltiniais, išduotais arba sudarytais „dabartinėje Lietuvos teritorijoje“ iki 1990 m. kovo 11 d. Neginčytina, kad VMAT iš principo galėjo remtis minėtais Lenkijos institucijų išduotais (sudarytais) 1921 m. ir 1927 m. dokumentais kaip dokumento šaltiniais. Tačiau jei teismas būtų vadovavęsis vien įstatymu ir kitomis Vyriausybės patvirtintų taisyklių nuostatomis, nebūtų turėjęs statutinėje teisėje įtvirtinto pagrindo leisti pareiškėjo asmenvardžius rašyti su Ł, o jeigu tokį pagrindą rastų taisyklėse, privalėtų palyginti jose nustatytą naują „pagrindinį reikalavimą“ su nustatytais įstatyme ir pastebėti tai, ko nepastebėti neįmanoma (žr. 8 skyrių).

Teisybės dėlei būtina paminėti, kad nei taisyklių 19 punkte nurodytos datos, nei juolab „dabartinės Lietuvos teritorijos“ VMAT nepaminėjo. Vis dėlto būtina bent jau *a priori* laikytis prezumpcijos, jog teismai perskaito taikomą teisę, tad reikia *a priori* preziumuoti ir tai, kad VMAT taip pat perskaitė Vyriausybės patvirtintas taisykles, kurios yra labai svarbi jo „apibendrintai“ pritaikyto „naujo teisinio reglamentavimo“ dalis. Todėl negalima ir kategoriškai neigti, jog jis tą kriterijų faktiškai pritaikė „savo nuožiūra“, kadangi pasirėmė Hipotekos archyvo 1921 m. išrašu ir Lenkijos notaro patvirtintu 1927 m. testamentu. Štai kaip keistai išėjo: tą taisyklių punktą, kuris, manytina, leidžia, remiantis šiais dokumentais, išspręsti Ł klausimą taip, kaip išsprendė pirmosios instancijos teismas, šis teismas nutylėjo, tačiau pasirėmė taisyklių nuostatomis, kurios kaip tik ir nesudaro pagrindo būtent šitai išspręsti šį klausimą. Juk nė viena iš tų nuostatų, kuriomis tiesiogiai rėmėsi VMAT, neleidžia išplėsti asmenvardžiuose leidžiamų rašyti rašmenų rato taip, kad jis apimtų ir Ł. Priešingai, daugelis jų tą tiesiogiai draudžia („lotyniškos abėcėlės rašmenys (be diakritinių ženklų)“ taisyklėse paminėti net devynis kartus). Tą

51 Vyriausybės kanceliarijos Viešojo valdymo grupė Vyriausybės nutarimo projekte išskaitė, kad „[v]ardas ir pavardė gali būti nurašomi paraidžiui nuo lotyniško įrašo lotyniškos abėcėlės rašmenimis ir su diakritiniais ženklais, kurie yra lietuvių kalbos raidyne (ą, ę, į, ū, ū, è, č, š, ž). Vardas ir pavardė taip pat gali būti nurašomi nuo dokumento šaltinio su papildomais ženklais (apostrofa, skliaustai, brūkšnelis ar taškas: „‘“, „““, „-“, ir „()“), nurodytais teisės aktuose, reglamentuojančiuose dokumentų sudarymą ir (arba) išdavimą“. Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Viešojo valdymo grupės 2022 m. balandžio 24 d. pažyma Nr. NV-1064 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimo nr. 424 „Dėl Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“ projekto (toliau – Projektas) (TAP-22-639(2) (TAIS nr. 22-4292(3))“, https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/2663258_imp_1117ad14d597f1a32a0adda11742c3de.pdf. Nutarime tokių nuostatų nėra, nebuvo jų ir jo projekte. Šitas fragmentas atsirado po dviejų dienų dveiose teisingumo ministro įsakymu patvirtintose taisyklėse (apie jas toliau).

leidžia tik taisyklių 19 punktą. Toliau bus parodyta, kad tą draudžia ir teisingumo ministro įsakymas, kuriuo VMAT formaliai pasirėmė apeidamas būtent tą jo punktą, kuris turėjo būti taikomas ir kuris, kitaip nei Vyriausybės nustatyta geografinė išlyga, laikytinas derančiu su naujuoju įstatymu.

19 punkto išimtis vargu ar būtų atsiradusi Vyriausybės patvirtintose taisyklėse, jeigu įstatymo 3 straipsnio 3 dalimi nebūtų sukurta tokio su asmenvardžių rašymu lietuviškuose dokumentuose susijusių santykių teisinio reguliavimo diferencijavimo kriterijaus kaip piliečio tautybė. Įstatymo lygmeniu šis kriterijus atlieka tik tą funkciją, kad leidžia ne lietuvių tautybės piliečių asmenvardžius rašyti ne pagal dokumento šaltinį⁵², o pagal taisyklėse padarytus patikslinimus, rašant asmenvardžius lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų, „išskyrus tokias pat raides su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje“) – ir atsižvelgti į atitinkamą tautinį vardyną bei paisyti „tautinės kalbos rašybos ir darybos taisyklių“. Jeigu įstatymo 3 straipsnio 3 dalimi ir buvo siekiama padėti pagrindą tam, kad, be Q, W ir X, lietuviškuose dokumentuose rašomuose asmenvardžiuose būtų įteisinta daugiau ne lietuviškų rašmenų, tas pagrindas teisiškai nebuvo padėtas. Vyriausybės sukurtas naujas – 1990 m. kovo 11 d. – teisinio reguliavimo diferencijavimo kriterijus neturi įstatyminio pagrindo. Jis nustatytas *ultra vires*.

Taisyklių projektą parengė Teisingumo ministerija. Niekas dėl jo pastabų neturėjo⁵³. Šio klausimo svarstymas Vyriausybės posėdyje truko keturiolika sekundžių⁵⁴.

7. Citavimas sau, sprendimas sau

VMAT sprendime pasiremta teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymu nr. 1R-333 „Dėl Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklių patvirtinimo“⁵⁵ patvirtintomis Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklėmis. Punktai, kuriais pasi-

52 Bet taisyklės leidžia prašyti jį pateikti: „Kilus abejonių dėl ne lietuvių tautybės ... piliečio pavardės rašymo, gali būti remiamasi dokumento šaltiniu, įrodančiu giminystės ryšiais (pagal tiesiąją ar šoninę giminystės liniją) susijusių asmenų pavardžių rašymą“ (10 punktą).

53 Tiksliau, neturėjo per posėdį, kuriame nutarimas buvo priimtas. Anksčiau pastabų buvo išsakyta. Nutarimo projektas buvo patikslintas pagal VĮ Registrų centro pastabas ir dalį VLKK bei Vidaus reikalų ministerijos pastabų. Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Viešojo valdymo grupės 2022 m. balandžio 24 d. pažyma nr. NV-1064, žr. 51 išnašą *supra*.

54 Projektas buvo jau suderintas ir apsvarstytas tarpinstituciniame pasitarime, tad nutarimo priėmimas buvo formalus aktas (posėdžio 11 klausimas, įrašė nuo 24:07 iki 24:21). Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. posėdis, <https://lrv.lt/lt/posedziai/lietuvos-respublikos-vyriausybes-posedis-247>.

55 TAR, nr. 2016-29704.

remta, tame įsakyme atsirado ne 2016 m., o 2022 m. balandžio 29 d.⁵⁶ ir įsigaliojo 2022 m. gegužės 1 d. Pagal šias taisykles ne lietuvių tautybės pilietis gali pakeisti savo vardą ir (ar) pavardę, kai nori lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų) užrašyti savo tautinio vardyno vardą ir (ar) pavardę pagal tos tautinės kalbos rašybos ir darybos taisykles (9³ ir 9^{3.1} punktai⁵⁷).

Šiose taisyklėse 1990 m. kovo 11 d. kriterijus nėra paminėtas, tarsi ir nebūtų nustatytas vos prieš dvi dienas. Pagal jas „[p]asirinktas vardas ir (ar) pavardė rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis be diakritinių ženklų, išskyrus tokias pat raides su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje: ą, ę, į, ū, ū, é, č, š, ž. Taip pat gali būti rašomi papildomi ženklai (brūkšnelis, apostrofas, skliaustai, taškas): „ - “, „ ’ “, „ () “, „ . ““ (24³ punktas). Analogiška nuostata įtvirtinta teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymu nr. 1R-334 „Dėl Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo“⁵⁸ patvirtintose Civilinės būklės aktų registravimo taisyklėse (23 punktas, 2022 m. balandžio 29 d. redakcija⁵⁹). Taigi jokių ̄ – kaip pagal įstatymą.

VMAT savo sprendime pacitavo taisyklių 9³ ir 9^{3.1} punktus, o 24³ punktą, kuriame išvardytos raidės su leistiniais rašyti diakritiniais ženklais, nutylėjo. Jį nutylėjus, negalimumas į lietuviškuose dokumentuose rašomus asmenvardžius įtraukti ̄ netapo mažiau įsakmus, nes pagal VMAT pacituotą 9³ punktą asmenvardžiai rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis be diakritinių ženklų. Teismo išvada priešinga. Citavimas sau, sprendimas sau.

8. Čempioniškas šuolis

Nors įstatymas ir Vyriausybės patvirtintos taisyklės reguliuoja tuos pačius santykius – asmenvardžių rašybą lietuviškuose dokumentuose, jų nuostatos nėra lygios savo teisine galia: poįstatyminio akto teisinė galia yra mažesnė už įstatymo nuostatų, jų poįstatyminis reguliavimas negali įveikti, o jei su jomis konkuruoja, turi būti netaikomas ir panaikinamas. Kol tai nepadaryta, preziumuojama, kad įstatymo ir taisyklių nuostatos sudaro tam tikrą teisinio reguliavimo visumą. VMAT šiuose aktuose nustatytą teisinį reguliavimą taip pat vertino kaip visumą ir įvardijo žodžiais „naujas teisinis reglamentavimas“. Pasak teismo, abu šie aktai „nustato naujas asmens vardų ir pavardžių rašymo ... piliečio asmens tapatybę patvirtinan-

56 Teisingumo ministro 2022 m. balandžio 29 d. įsakymas nr. 1R-183 „Dėl teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymo nr. 1R-133 „Dėl Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, nr. 2022-08995.

57 Sprendime parašyta „9³“ ir „9^{3.1}“.

58 TAR, nr. 2016-29705.

59 TAR, nr. 2022-08994.

čiuose dokumentuose, civilinės būklės aktų įrašuose ir kituose asmeniui išduoduose oficialiuose dokumentuose pagrindines taisykles“.

VMAT aiškinimu, „naujas teisinis reglamentavimas“ leidžia rašybą naudojant ne lietuvišką rašmenį W (sprendimo 20 punktas), o tokiam aiškinimui neprieštara-vo ir VRSACMS. Būtų sunku tam prieštarauti, nes šiuo klausimu įstatymas visiškai aiškus. Išsprendus dėl W, liko Ł klausimas. Jį VMAT išsprendė šitaip: 1) „klausimas dėl nelietuviškų raidžių su diakritiniais ženklais ... naujais teisės aktų pakeitimais yra išspręstas nurodant, kad gali būti įrašoma raidė su diakritiniu ženklu, jei ji yra lietuvių kalbos abėcėlėje“⁶⁰ (21 punktas); 2) „atlikti pavardės įrašus rašant lietuviškos abėcėlės raides su diakritiniu ženklu ... leidžia naujas teisinis reglamentavimas“ (27 punktas); 3) „teisės aktuose numatytais atvejais raidės, esančios lietuvių kalbos abėcėlėje, gali būti rašomos su diakritiniu ženklu, šiuo atveju raidė l yra lietuvių kalbos abėcėlėje, tad ji gali būti įrašyta su diakritiniu ženklu“ (27 punktas)⁶¹.

Šuolis nuo konstatavimo, kad dabar jau leidžiama asmenvardžiuose rašyti W, prie išvados, kad leidžiama „atlikti pavardės įrašus rašant lietuviškos abėcėlės raides su diakritiniu ženklu“, šiuo atveju Ł, – išties įspūdingas, čempioniškas. Dėl leidimo rašyti W pavertimo leidimu rašyti Ł kyla klausimų, susijusių su galiojančios teisės aiškinimu ir taikymu. Kaip pamatysime kitame skyriuje, žodis „galiojančios“ čia yra esminis.

Pirma, VMAT leidimą rašyti tam tikrus diakritinius ženklus išaiškino priešingai jo prasmei. Vyriausybė, pašalindama įstatymo tekste esantį neapibrėžtumą, leido asmenvardžiuose rašyti diakritinius ženklus su lietuviškais rašmenimis, jeigu ir tokios raidės, ir tokie diakritiniai ženklai yra lietuvių kalbos raidyne ir jeigu tie diakritiniai ženklai rašomi būtent su tomis raidėmis, su kuriomis rašomi lietuvių kalboje. Jau aptarta piliečių geografinės kilmės išlyga yra šios taisyklės išimtis, bet, kaip minėta, VMAT ja eksplicitiškai nesirėmė. Jo esminis argumentas yra toks „naujo teisinio reglamentavimo“ perskaitymas, kur beveik nebėra jokių barjerų diakritinių ženklų rašymui. Tame „naujame teisiniame reglamentavime“ VMAT išskaitė, kad yra leista rašyti bet kokius lietuvių kalbos raidyne esančius diakritinius ženklus su bet kokiomis jame esančiomis raidėmis (netrukus bus parodyta, kad teismas išskaitė dar daugiau). Tai reiškia, kad galima rašyti maltiečių Ġ, čekų Ř, latvių Ā ir navahų Q. Maža to, VMAT pasirėmė LAT 2021 m. spalio 6 d. nutar-timi⁶², kuria buvo leista rašyti Ć, nes tai raidė su diakritiniu ženklu, kuris atrodo taip pat kaip lietuvių kalboje vartojamas dešininis kirčio ženklas (VMAT tiesiogiai

60 Padaryta nuoroda į sprendimo 17 punktą, kur persakytas taisyklėse įtvirtintas leidimas ne lietuvių tautybės piliečių asmenvardžius rašyti „lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų), išskyrus tokias pat raides su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje, ir pagal tos tautinės kalbos rašybos ir darybos taisykles“.

61 Skyryba pataisyta.

62 Žr. 15 išnašą *supra*.

nepaminėjo nei Ć, nei kirčio ženklų). Jei ta nutartis aiškinama šitaip plečiamai, tai asmenvardžiuose galima rašyti ir daugumą kitų lenkiškų raidžių, kurių rašyti neleido įstatymų leidėjas: Ć, Ń, Ó, Ś ir Ź, nes jos rašomos su diakritiniais ženklais, atrodančiais kaip kirčio ženklai lietuvių kalboje. Pratęskime pirmosios instancijos teismo argumentavimą: galima rašyti raides (jau ne lenkiškas) ir su kitais lietuvių kalboje esančiais kirčio ženklais: Ā, Ē, Ō ar Ū (kairinis kirčio ženklas) arba Ā, Ń, Ō ar Ū (riestinis kirčio ženklas). Prie LAT nutarties dar teks grįžti.

Antra, VMAT nepasitenkino išaiškinęs, jog „naujas teisinis reglamentavimas“ leidžia rašyti bet kokius lietuvių kalbos raidynėse esančius diakritinius ženklus su bet kokiomis jame esančiomis raidėmis. Lietuvių kalboje nėra tokio diakritinio ženklo, kuris rašomas su lietuviškos abėcėlės raide L, šitaip virstančia ne lietuviška raide Ļ, dėl kurios ir kilo ginčas byloje. Negali padėti nė analogija su Ć (dėl kurios sprendė LAT), rašoma su diakritiniu ženklu, atrodančiu kaip kirčio ženklas, nes su Ļ rašomas įžambus brūkšnys neprimena jokio kirčio ženklo. Ieškok neieškojęs – jokio. Tokia analogija yra netikra, ji ydinga, nes vienas kitam prilyginami dalykai, kurie nėra analogiški. Kitame skyriuje bus parodyta, kad ši analogija ydinga ne vien materialiuoju, bet ir formalioju aspektu. Tačiau VMAT sprendimą nulėmė ne vien ši analogija, bet pirmiausia – labai savotiškas „naujo teisinio reglamentavimo“ perskaitymas ir labai kūrybiškas „savo nuožiūros“ pritaikymas. VMAT nusprendė, kad Ļ rašyti galima: raidė L yra lietuvių kalbos abėcėlėje, tad ji gali būti rašoma ir perbraukta. Taigi VMAT nenubrėžė jokių ribų, kokie diakritiniai ženklai gali, o kokie negali būti rašomi su lietuviškais rašmenimis. Jie gali būti rašomi visi. Kadangi galima perbraukti kiekvieną raidę, tai galima rašyti įvairias įvairiai perbrauktas raides: Đ, Ğ, Ħ, Ī, Ø, Θ, Ŧ, Ū, Ž ir kt. Bet kodėl tik perbrauktas? Turbūt galima rašyti ir Ā, ir Ą, ir Ē, ir Ĕ, ir Ħ, ir Ī, ir Ļ, ir Ō, ir Ő, ir Ŧ, ir ... kokių tik diakritinių ženklų nėra pasaulyje. Lieka nepasakyta, ar galima rašyti kelis diakritinius ženklus su viena raide (pvz., Ē, Ő, Ő, Ő, Ő, Ū arba Ū). Bet – kodėl gi ne.

Trečia, Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklėse yra nurodyti konkretūs rašmenys su konkrečiais diakritiniais ženklais, leidžiamais rašyti asmenvardžiuose lietuviškuose dokumentuose (24³ punktą). VMAT paminėjo tas taisykles, bet būtent šį punktą ignoravo, nutylėjo. Teismas gali netaikyti byloje tų ar kitų statutinės teisės nuostatų, tačiau netaikymas turi būti pagrindžiamas – tik tada jis bus pateisinamas. Toks nutylėjimas kaip šiuo atveju yra nepateisinamas.

Ketvirta, jeigu, kaip mano VMAT, naujasis įstatymas ir Vyriausybės patvirtintos taisyklės sudaro vieningą „naują teisinį reglamentavimą“ kaip visumą (jos sudedamoji dalis yra ir atitinkami teisingumo ministro įsakymai), kuria taikant teisę galima remtis necituojant kiekvienos atskiros nuostatos, teismas turi būti įsitikinęs, kad toje visumoje yra išlaikyta teisinio reguliavimo hierarchija. Minėta, kad galima laikyti, jog teismas, pasiremdamas Hipotekos archyvo 1921 m. išrašu ir Lenkijos notaro patvirtintu 1927 m. testamentu, faktiškai pritaikė piliečio geografinės kilmės kriterijų, formaliai siejamą su 1990 m. kovo 11 d., o faktiškai – su tam

tikromis „dabartinės Lietuvos teritorijos“ dalimis, kadaise buvusiomis kitų valstybių (pirmiausia prieškarinės Lenkijos) jurisdikcijoje, bet padarė tai ne remdamasis Vyriausybės patvirtintų taisyklių 19 punktu, o tarsi „savo nuožiūra“. Tačiau jeigu „nauju teisiniu reglamentavimu“ remiamasi kaip visuma, neįmanoma nematyti, kad ta visuma apima ir minėtąjį 19 punktą, kuriuo kaip tik ir nustatytas tas naujasis su asmenvardžių rašyba lietuviškuose dokumentuose susijusių santykių diferencijavimo kriterijus – 1990 m. kovo 11 d. Jau parodyta, kad šis naujasis kriterijus neturi įstatyminio pagrindo. Tai pernelyg akivaizdu, kad to nepastebėtų profesionalus teisėjas. Ir nereikia nė sakyti, kad Vyriausybės nutarimas, kuris yra poįstatyminis aktas, turi neprieštarauti įstatymui, tą žino kiekvienas. Vyriausybės nutarimu negalima nei susiaurinti, nei išplėsti leistinų rašmenų sąrašo – nei visiems piliečiams, nei jų grupei (taip pat ir identifikuojamai pagal geografinę kilmę). Teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai (Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalis). Jis negali taikyti ir Konstitucijai ar įstatymui prieštaraujančio poįstatyminio akto; poįstatyminio akto prieštaravimas įstatymui *per extensionem* suponuoja ir jo prieštaravimą Konstitucijai. Teismas, suabejojęs, ar Vyriausybės teisės aktas nekonkuruoja su įstatymu, privalo sustabdyti bylą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad būtų sprendžiama dėl to akto atitikties įstatymui, o *per extensionem* – ir Konstitucijai. Teismas galėtų suabejoti ir įstatymo atitiktimi Konstitucijai, pavyzdžiui, tuo aspektu, kad asmenvardžiuose leistinų rašmenų sąrašas esą pernelyg riboja asmens teisę į tapatybę ar kt. Esminę reikšmę turi paties teismo požiūris: Konstitucija įpareigoja jį kreiptis į Konstitucinį Teismą, „kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai“ (110 straipsnio 2 dalis). Jei teismas nesuabejoja akto konstitucingumu, jis neprivalo kreiptis į Konstitucinį Teismą. Tokius procedūrinius įgaliojimus teismas turi. Oficialioji konstitucinė doktrina šiuo klausimu yra plati ir aiški. Bet galima retoriškai paklausti: kaip galima „procedūriškai nesuabejoti“ tuo, kuo nesuabejoti neįmanoma?

Sunku tikėtis, kad teismas pastebės, jog „yra pagrindo manyti“, kad taikytinas ar faktiškai taikomas poįstatyminis aktas prieštarauja Konstitucijai, jei net nemato reikalo bent paminėti jo nagrinėjamai bylai tiesiogiai skirtą oficialiąją konstitucinę doktriną. Ką tik be atsakymo paliktą retorinį klausimą galima reformuluoti taip: ko reikia, kad teismas pripažintų, jog „yra pagrindo manyti“, kad taikomas poįstatyminis aktas prieštarauja įstatymui ir Konstitucijai? Pagarbos Konstitucijai? Valios konstatuoti, kad yra tas „pagrindas manyti“? Teisės taikymo patirties? Gebėjimo aiškinti teisę? Noro ją suprasti? Mokėjimo skaityti?

9. Sėskis, du

Minėta, kad *Volkonovski / Wołkonowski* byloje teismui pirmąkart teko taikyti tai, ką VMAT pavadino „nauju teisiniu reglamentavimu“. Vien dėl to tą „reglamentavimą“ buvo būtina aiškinti ne probėgšmais ir – jei ir ne visą, tai bent ne selektyviai, vadinasi, visas nuostatas, turinčias ryšio su nagrinėjimu klausimu. Bet kam to reikia, jei galima parankioti kokių nors citatų iš autoritetingų šaltinių, kurių vien paminėjimas turėtų kritikus priversti susigūžti ir užsičiaupti – ir netikrinti, kas pacituota. O patikrinti oi kaip verta.

Atlikdamas čempionišką šuolį nuo sprendimo 20 punkto, kuriame konstatavo, jog „naujas teisinis reglamentavimas“ leidžia asmenvardį rašyti su W, iki 27 punkto, kur nusprendė, kad galima rašyti Ł, VMAT trumpai pacitavo kai ką iš ESTT (ir netiesiogiai iš EŽTT) bei LAT jurisprudencijos, taip pat vieną JTO ŽTK nuomonę. Pasiremta: 1) ESTT *Malgožata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn* byla⁶³ (23 punktas); 2) ESTT *Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff* byla⁶⁴ (24 punktas); 3) JTO ŽTK *Leonid Raihman* byla⁶⁵ (25 punktas); 4) LAT 2021 m. spalio 6 d. nutartimi⁶⁶ (26 punktas). Pacituota štai kas⁶⁷:

- iš *Runevič-Vardyn ir Wardyn* bylos: kad „asmens vardas ir pavardė yra vienas iš jo identiteto ir privataus gyvenimo ... elementų“, kurie yra „susiję su asmens privačiu ir šeimos gyvenimu, nes yra asmens tapatybės nustatymo ir priskyrimo tam tikrai šeimai priemonė“;
- iš *Bogendorff von Wolffersdorff* bylos: kad „užsienietiškų vardų ir pavardžių rašyba kai kuriais atvejais gali turėti įtakos ... asmenų laisvo judėjimo principo įgyvendinimui“ ir kad „[a]tsisakymas pakeisti valstybės narės piliečio vardus ir pavardę ir pripažinti kitoje valstybėje narėje įgytus vardus ir pavardę gali būti laikomas [teisės laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje] apribojimu, jei tokiam asmeniui gali sukelti rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų“⁶⁸;

63 *Malgožata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kitus*, 2011 m. gegužės 12 d. prejudicinis sprendimas, ECLI:EU:C:2011:291.

64 *Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff prieš Standesamt der Stadt Karlsruhe ir Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe*, 2016 m. birželio 2 d. prejudicinis sprendimas, ECLI:EU:C:2016:401.

65 *Leonid Raihman (taip pat žinomas kaip Leonids Raihmans) prieš Latviją*, nr. 1621/2007, 2010 m. spalio 28 d. nuomonė, U.N. Doc. CCPR/C/100/D/1621/2007 (2010).

66 Žr. 15 išnašą *supra*.

67 Cituojama (šiek tiek patrupinant) pagal tai, kaip atitinkamus sprendimus persakė VMAT.

68 Be kita ko, persakydamas išsirinktą citatą jos fragmente „gali būti laikomas ... apribojimu tik tada, jei tokiam asmeniui gali sukelti rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų“ teismas, nežinia, tyčia ar dėl nemokėjimo cituoti, praleido žodžius „tik tada“. Be jų citata netenka dalies krūvio.

- iš *Raihman* bylos: kad „priverstinis vardo ir pavardės keitimas yra neteisėtas kišimasis į privatų asmens gyvenimą ir pažeidžia žmogaus teises“, kad „klausimai dėl vardų ir pavardžių rašybos patenka į [Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (EŽTK)] 8 straipsnio nuostatomis ginamą privataus ir šeimos gyvenimo sritį“, „vardai neabejotinai atlieka esminį vaidmenį nustatant asmens tapatybę“, o „[v]ertinant, ar valstybės įsikišimas į naudojimąsi savo vardu ir pavarde atitinka [EŽTK] 8 straipsnio reikalavimus, ... atsižvelgtina į tai, ar pavardė originaliais rašmenimis nurodyta pase, kiek skiriasi originali ir adaptuota rašyba, ar adaptuota rašyba trukdo identifikuoti asmenį, ar dėl to kyla praktinių sunkumų“ (padaryta nuoroda į EŽTT 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimą byloje *Bulgakov prieš Ukrainą*⁶⁹), ir kad JTO ŽTK, išnagrinėjęs pareiškėjo prašymą pakeisti jo vardą ir pavardę į originalią formą „Leonid Raihman“, „pripažino“ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (TPPTP) 17 straipsnio pažeidimą;
- iš LAT 2021 m. spalio 6 d. nutarties: kad „teisės normos analizė nesuteikia pagrindo daryti išvadą, kad bet koks diakritinis ženklas, kuris nėra naudojamas lietuvių kalbos abėcėlėje, pats savaime, automatiškai turi būti vertinamas kaip techniškai neįmanomas įrašyti ženklas“; kad „civilinės būklės aktus registruojančioms institucijoms suteikta teisė atsisakyti sudaryti civilinės būklės akto įrašą be diakritinio ženklo, jei nėra techninių galimybių, vertintina kaip asmens teises siaurinti teisės norma, todėl turi būti aiškinama siaurai“; kad [j]eigu ... institucija remiasi tuo, jog vardas ir (ar) pavardė negali būti perrašyti lotyniško pagrindo rašmenimis iš asmens tapatybės dokumento ar užsienio valstybės institucijos išduoto atitinkamo dokumento su diakritiniais ženklais, nes jų techniškai įrašyti negalima, tai, kilus ginčui, turi šias aplinkybes įrodyti“.

Rėmimasis precedentais, *auctoritate rationis*, yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos sąlyga, kartu ir teisingumo įvykdymo sąlyga (jei tinkamų precedentų yra ir jei nėra aplinkybių, dėl kurių nuo precedento turi būti nukrypstama, tą nukrypimą būtina argumentuojant). Tačiau teismams sprendžiant bylas precedento galią turi tik tokie ankstesni teismų sprendimai, kurie buvo sukurti analogiškose bylose: precedentas (ir vertikalusis, ir horizontalusis) taikomas tik tose bylose, kurių faktinės aplinkybės yra tapačios arba labai panašios į tos bylos, kurioje tas precedentas buvo sukurtas, faktines aplinkybes ir kurioms turi būti taikoma ta pati teisė, kaip toje byloje, kurioje jis buvo sukurtas⁷⁰.

VMAT išrinkti ir pacituoti teiginiai yra teisingos bendros frazės. Niekas neabejoja, kad asmenvardžiai yra susiję su asmens tapatybe ir privačiu gyvenimu,

69 *Bulgakov prieš Ukrainą*, nr. 59894/00, 2007 m. rugsėjo 11 d.

70 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. TAR, nr. 1071000NUTARGo77176.

kad jų rašyba gali turėti įtakos asmenų laisvam judėjimui, kad atsisakymas pakeisti ar pripažinti asmenvardį asmeniui gali sukelti rimtų nepatogumų, kad vertinant valstybės įsikišimą į naudojimąsi asmenvardžiu atsižvelgtina, *inter alia*, į tai, ar adaptuota rašyba trukdo identifikuoti asmenį, ar kad į asmenvardį gali būti techniškai įmanoma įrašyti diakritinį ženklą, nesantį lietuvių kalbos abėcėlėje. Banalių tiesų citavimas negali priartinti prie sprendimo *Volkonovski / Wołkonowski* byloje, juolab tokio, kuris buvo priimtas joje. VMAT pasirinktais precedentais buvo galima remtis labai ribotai, nes nė viena iš paminėtų bylų nėra panaši į tą, kurią nagrinėjo VMAT. Skiriasi jų faktinės aplinkybės, skiriasi taikytina (ir taikyta) teisė, skiriasi bylų baigtis. Paieškokime analogijų. Ne kažin ką rasime.

Antai *Runevič-Vardyn ir Wardyn* byloje prejudicinis sprendimas buvo pateiktas sprendžiant ginčą, kuriame Belgijoje gyvenantys lenkų tautybės Lietuvos Respublikos pilietė ir jos sutuoktinis Lenkijos pilietis skundėsi dėl asmenvardžių sulietuvinimo. Pareiškėjos 1977 m. išduotame gimimo liudijime nebuvo įrašytos raidės *Ł* ir *W*; jai ir jos sutuoktiniui Vilniuje išduotame Lenkijoje sudarytos santuokos liudijime jos taip pat nebuvo įrašytos. Negalėjimas rašyti asmenvardžiuose lenkiškų rašmenų – bene vienintelis tos bylos panašumas į *Volkonovski / Wołkonowski* bylą. Tačiau anų pareiškėjų prašymas pakeisti įrašus nebuvo patenkintas. ESTT pripažino, kad dėl skirtingo tos pačios sutuoktinių pavardės rašymo gali kilti nepatogumų, bet pažymėjo, kad atsisakymą pagal nacionalinę teisę pakeisti bendrą pavardę galima laikyti Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 21 straipsnyje įtvirtintos teisės laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje ribojimu tik tada, kai jis asmeniui gali sukelti „rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų“. Ar yra „realus pavojus“, kad tokių nepatogumų kils, turi nustatyti teismas. ESTT išaiškino, kad SESV 21 straipsnis nedraudžia valstybės narės kompetentingoms institucijoms taikant nacionalinės teisės aktus, pagal kuriuos asmens vardai ir pavardės civilinės būklės aktų įrašuose rašomi tik laikantis valstybinės kalbos rašybos taisyklių, atsisakyti pakeisti gimimo ir santuokos liudijimuose vieno iš savo piliečių vardą ir pavardę pagal kitos valstybės narės rašybos taisykles. Jis nedraudžia ir atsisakyti pakeisti bendrą sutuoktinių pavardę, kuri įrašyta vieno iš šių piliečių kilmės valstybės išduotuose civilinės būklės aktų liudijimuose, laikantis tos valstybės rašybos taisyklių su sąlyga, kad atsisakymas jiems nesukelia rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų, o jeigu sukelia, teismas turi patikrinti, ar atsisakymas būtinas siekiant apsaugoti nacionalinės teisės aktais ginamus interesus ir ar jis proporcingas siekiamam teisėtam tikslui. Šis straipsnis taip pat nedraudžia atsisakyti pakeisti piliečio, turinčio kitos valstybės narės pilietybę, santuokos liudijimą taip, kad jo vardai liudijime būtų įrašyti su diakritiniais ženklais, kurie naudojami jo kilmės valstybės narės išduotuose civilinės būklės aktų liudijimuose, ir laikantis tos valstybės narės valstybinės kalbos rašybos taisyklių. Vadinasi, pagal Europos Sąjungos teisę nėra privaloma, kad lietuviškuose dokumentuose asmenvardžiai būtų rašomi lietuvių kalbos raidynė nesančiomis raidėmis ar su jame nesančiais diakritiniais ženklais.

VMAT nagrinėtai bylai dar tolimesnis ESTT prejudicinis sprendimas *Bogendorff von Wolffendorff* byloje. Taip, ta byla buvo dėl asmenvardžių, bet – ne dėl rašmenų. Joje Vokietijos ir Jungtinės Karalystės pilietis siekė įpareigoti Vokietijos institucijas pakeisti jo gimimo liudijime įrašytus vardus ir pavardę ir į civilinės būklės aktų registrą įtraukti aristokratinę kilmę nurodančius elementus *Graf* (grafas) ir *Freiherr* (baronas) kaip dalį asmenvardžio, įgyto Jungtinėje Karalystėje. Sprendime daug rašoma apie asmenvardžių ryšį su tapatybe, privačiu bei šeimos gyvenimu ir kt. O išvada tokia: pagal SESV 21 straipsnį valstybės valdžios institucijoms neprivaloma pripažinti jos piliečio asmenvardžio, jei jis yra ir kitos valstybės pilietis ir joje įgijo asmenvardį, sudarytą iš laisvai pasirinktų kelių aristokratinio titulo, draudžiamų pagal pirmosios valstybės teisę, jeigu nustatyta, kad atsisakymas pripažinti tokį asmenvardį gali būti pateisintas viešosios tvarkos pagrindais, kai toks atsisakymas yra tinkamas ir būtinas siekiant užtikrinti visų tos valstybės piliečių lygybę prieš įstatymą. Kas bendra tarp grafo ar barono titulo ir įžambaus brūkšnio ant Ł?

Raihman byloje JTO ŽTK nustatė TPPTP 17 straipsnio pažeidimą dėl to, kad Latvijos institucijos jo asmens dokumente, nepiliečio pase, prie jo pavardės pridūrė latvių kalboje vyriškajai giminei būdingas galūnes. Šis „priverstinis“ pavardės pakeitimas buvo įvertintas kaip neproporcinga priemonė saugant latvių valstybinę kalbą. Šiame kontekste VMAT paminėjo EŽTT bylą *Bulgakov prieš Ukrainą*⁷¹, kurioje pareiškėjas skundėsi jo rusiško vardo ir tėvavardžio „Dmitriy Vladimirovich“ suukrainietinimu į „Dmytro Volodymyrovych“ (kitame paso puslapyje buvo rusiškas įrašas). VMAT pateikė šio sprendimo bendro pobūdžio teiginio antrinę citatą, bet nutylėjo, kad EŽTT nenustatė [EŽTK] 8 ir 14 straipsnių⁷² pažeidimų pareiškėjo atžvilgiu; JTO ŽTK jo bylą, kurioje nustatė TPPTP 17 straipsnio pažeidimą, nagrinėjo vėliau⁷³. *Volkonovski / Wołkonowski* bylos faktinės aplinkybės skiriasi nuo *Raihman* ir *Bulgakov* bylų faktinių aplinkybių, skiriasi ir spręsti teisės klausimai. Anos bylos buvo ne dėl rašmenų: *Raihman* byloje pareiškėjas, ne etnis latvis, neginčijo jo pavardės rašybos latviškais rašmenimis, nesiekė sugrąžinti ankstesnę rašybą kirilica – jis siekė atgauti anksčiau turėtą pavardės formą pašalinant Latvijos institucijų prie jos pridurtas latviškas galūnes (jo nepiliečio pase buvo parašyta „Leonīds Raihmans“). *Bulgakov* byloje pareiškėjas siekė ne pakeisti asmenvardžiuose įrašytas raides rašmenimis iš kito raidyno, bet atkurti rusišką asmenvardžių formą, kurią Ukrainos institucijos buvo suukrainietinusios. O *Volkonovski / Wołkonowski* byloje pareiškėjo asmenvardžiai nebuvo pakeisti Lietuvos

71 Žr. 69 išnašą *supra*.

72 Atitinkamai: „Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą“ ir „Diskriminacijos uždraudimas“.

73 *Dmitriy Vladimirovich Bulgakov prieš Ukrainą*, nr. 1803/2008, U.N. Doc. CCPR/C/106/D/1803/2008 (2012).

institucijų veiksmais, juo labiau „priverstiniu“ būdu. Tai jis, pareiškėjas, siekė pakeisti jų rašybą.

Iš visų VMAT nurodytų bylų *Volkonovski / Wołkonowski* bylai artimiausia yra civilinė byla dėl santuokos sudarymo akto įregistravimo, kurioje LAT nutartį priėmė 2021 m. spalio 6 d. Ginčas kilo dėl raidės Ć, buvusios užsieniečio pavardėje, kurią pasirinko su juo susituokusi Lietuvos Respublikos pilietė. Jos prašymas įtraukti į apskaitą jos santuoką ir pakeisti jos pavardę buvo atmestas dėl to, kad pasirinktos pavardės „dėl klaviatūroje nesančių raidžių techniškai negalima rašyti“⁷⁴. Vietoj Ć buvo įrašyta Č. Šitaip jai buvo suteikta nauja pavardė, kurios ji neprašė, – buvo pakeista jos tapatybė. Dviejų instancijų teismai bylą išsprendė pareiškėjos naudai. Pasak pirmosios instancijos teismo, ir „lietuvių kalboje yra pakankamai raidžių su diakritiniais ženklais“, „ginčo diakritinis ženklas“ nelaikytinas „labai nutol[usiu] nuo lietuvių kalbos“, tad raidė su juo gali būti įrašyta dokumente. Pasak apeliacinės instancijos teismo, vien institucijos techninių galimybių įrašyti į registrus pageidaujamą pavardę nebuvimas ar atitinkamų priemonių, lėšų neturėjimas negali būti pakankamas pagrindas suvaržyti pareiškėjos „asmens tapatybės nustatymo ir priskyrimo tam tikrai šeimai teises bei teises į vardą ir pavardę“. Pareiškėjai laimėjus bylą, civilinės būklės akto įrašas buvo pakeistas „rankiniu būdu“, o VĮ Registrų centras „išimties tvarka“ atliko techninius pakeitimus gyventojų registre, tačiau pateikė kasacinį skundą. Pareiškėjos naudai bylą išsprendė ir LAT. Faktinės aplinkybės, susijusios su techninėmis galybėmis įrašyti pavardę su Ć, nebebuvo nustatinėjamos, nes jas buvo nustatę žemesnių instancijų teismai, kurie nusprendė, jog VĮ Registrų centras neįrodė, jog šiuo atveju nėra techninių galimybių įrašyti pareiškėjos pavardę su Ć ar jog su tuo susijusios papildomos administracinės ar organizacinės pastangos lemtų itin neproporcingas sąnaudas (nors bandė įrodyti – kitaip nei *Volkonovski/Wołkonowski* byloje, kurioje, kaip matyti iš VMAT sprendimo, ši institucija išvis nedalyvavo – nei kaip suinteresuotasis asmuo, nei jokių kitu procesiniu statusu). VLKK toje byloje išsakė poziciją, jog asmenvardžio rašymas lietuvių kalbos abėcėlėje nesančiais lotyniškais rašmenimis „su šalutiniais (diakritiniais) ženklais ... nedarytų žalos bendrinei lietuvių kalbai ir jos išsaugojimui“. Nutartyje rašmuo Ć apibūdintas kaip „lotyniško pagrindo c raidė ... su lietuvių kalboje naudojamu diakritiniu ženklu – tokiu, kaip dešininis kirčio ženklas“. LAT plačiai rėmėsi oficialiąja konstitucine doktrina (ir bandė pagrįsti, kodėl šioje byloje nebūtina kreiptis į Konstitucinį Teismą), ESTT jurisprudencija (be kita ko, *Runevič-Vardyn ir Wardyn* sprendimu) bei (mažiau) EŽTT jurisprudencija, parodydamas, jog jurisprudencijoje vis labiau užtikrinamos asmens teisės į vardą ir į tapatybę. VMAT, pirmosios instancijos teismui, pri-

74 Reikia mokėti naudotis kompiuteriu. Jei naudotųsi jo funkcija „įterpimas–simbolis“, raidžių rastų daugiau nei sugebėtų perskaityti.

valančiam vadovautis LAT jurisprudencija, nebūtina plačiai atkartoti visą LAT nutartyje išdėstytą doktriną ar pateikti visas įmanomas nuorodas į supranacionalinių teismų jurisprudenciją. Tačiau jam būtina matyti esminius skirtumus tarp LAT ir VMAT nagrinėtų bylų.

Pirma, LAT nagrinėtoje byloje pareiškėja bylinėjosi dėl užsienyje sudarytos santuokos akto įregistravimo. Ji ne šiaip sau pageidavo pakeisti pavardės rašybą į ne lietuvišką, o gynė savo teisę į vardą, asmenvardžių, iš kurių vienas buvo naujai įgytas sudarant santuoką su užsieniečiu, rašymą siedama su šeimos vientisumu ir pagarbos šeimai principu. Tokių aplinkybių nebuvo *Volkonovski / Wołkonowski* byloje.

Antra, LAT nagrinėtoje byloje pareiškėjos teisė į vardą buvo siejama su judėjimo laisve pagal SESV 21 straipsnį. Tokiu atveju teismas turi įvertinti, ar asmenvardžio nerašymas originaliais rašmenimis nesukelia asmeniui rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų. Nieko panašaus nebuvo *Volkonovski / Wołkonowski* byloje – joje nėra nė menkiausios užuominos apie judėjimo laisvę (išskyrus tai, kad „laisvo judėjimo principas“ tarp kitko paminėtas nuorodoje į *Bogendorff von Wolffersdorff* bylą).

Trečia, LAT nagrinėtoje byloje diakritinis ženklas, dėl kurio kilo ginčas, buvo toks, kuris yra naudojamas lietuvių kalboje kaip dešininis kirčio ženklas. Akūto „sulietuvinimas“ gali atrodyti pritemptas. Tačiau įžambaus brūkšnio, dėl kurio rašymo arba nerašymo buvo sprendžiama *Volkonovski / Wołkonowski* byloje, „sulietuvinti“ nepavyktų net ir labai pritempinėjant. Jis nėra naudojamas lietuvių kalboje jokiam kontekste.

Ketvirta, LAT nagrinėtoje byloje vienas iš esminių prieštaravimų asmenvardžiui rašyti su Ć buvo tariamas techninių galimybių nebuvimas. Tariamas, nes neįrodytas. Pasak LAT, kilus ginčui, civilinės būklės aktą registruojanti institucija privalo įrodyti, jog asmenvardis negali būti perrašytas lotyniško pagrindo rašmenimis iš asmens tapatybės dokumento ar užsienio valstybės institucijos išduoto atitinkamo dokumento „su šalutiniais (diakritiniais) ženklais“ dėl to, kad jų techniškai įrašyti negalima. Autorius pasirengęs sutikti, kad VĮ Registrų centras, ginčijęs tokių galimybių buvimą LVAT nagrinėtoje byloje, galiausiai tokių galimybių ras ir dėl Ć, ir dėl kai kurių kitų rašmenų, galbūt net dėl Ł. Tačiau VMAT labai sureikšmino tai, jog VRSACMS „neįrodė ir net neįrodinėjo“, kad pareiškėjo pavardės su diakritiniu ženklu negalima įrašyti „dėl techninių galimybių nebuvimo“. Ir čia pat pats „įrodė“ dalyką, priešingą tam, kurio VRSACMS esą „neįrodė ir net neįrodinėjo“: ne pasitenkino konstatavęs, kad neįrodyta, jog techninių galimybių nėra, bet pareiškė, kad jos yra: ne pasirėmė „techninių galimybių buvimo“ prezumpcija (laikoma, kad jos yra, kol neįrodyta priešingai), o konstatavo jų buvimą kaip faktą: jeigu viena institucija galėjo Ł parašyti kanceliariiniame dokumente, tai tą rašmenį galės naudoti ir visos kitos visur kitur, įskaitant registrus. Toks fakto konstatavimas – didelis teismo loginis (tiksliau, neloginis) paklydimas. Juk tai, kas „net neįrodinėjama“, ir negali būti „įrodyta“, kaip

tai, kas „net nestatoma“, niekaip negali būti „pastatyta“. Jeigu kokio nors fakto nebuvimas nėra įrodinėjamas, tai tas faktas neatsiranda vien dėl to, kad jis nėra įrodinėjamas, ir netampa „įrodytu“ faktu (antai autorius nemato jokio reikalo kam nors įrodinėti ir neįrodinės, kad jis neturi „techninių galimybių“, pvz., gimdyti vaikus, bet dėl to, kad to neįrodinėja, tokių „galimybių“ jis neįgyja ir tikisi, kad joks teismas niekada nekonstatuos, jog jų esama). Apie tai, kad VMAT „savo nuožiūra“ pasitelkė ydingą indukciją, jau parašyta (1 skyriuje). Bet yra dar vienas aptariamojo (ne)loginio paklydimo aspektas. Negana to, kad teismas konstatavo faktą, jog techninės galimybės įrašyti Ł yra, – jis dar ir vadovavosi prielaida, kad VRSACMS galėjo, gal ir turėjo bandyti įrodyti, jog tų galimybių nėra. Nes ką gi daugiau reiškia teismo priekaištas VRSACMS, kad šis šio dalyko „neįrodė ir net neįrodinėjo“? Ta dingstimi, jog VRSACMS „net neįrodinėjo“ techninių galimybių nebuvimo, jų buvimas ne tik buvo paties teismo konstatuotas kaip įrodytas faktas, bet ir modifikuotas teismo nagrinėjamo ginčo dalykas: už tai, ar įrašyti Ł leidžia naujasis, pirmąkart teismo taikomas įstatymas ir visas labai jau selektyviai, neadekvačiai ir nekorektiškai pacituotas „naujas teisinis reglamentavimas“, kur kas svarbesniu dalyku tapo tai, ar įrašymas techniškai įmanomas. O juk *Volkonovski / Wołkonowski* byloje VRSACMS įrodinėjo, jog į asmenvardį įrašyti Ł nėra ne techninių galimybių, o teisinio pagrindo. Kaip matėme, VMAT tas technines galimybes atrado išties „išradingai“. Ne mažiau „išradingai“ jis surado ir teisinį pagrindą savo sprendimui – pacituodamas kai ką (kas papuola) iš „naujojo teisinio reglamentavimo“, kai ką (kas papuola) iš supranacionalinių institucijų sprendimų ir kai ką iš LAT 2021 m. spalio 6 d. nutarties.

Čia prieiname prie bene svarbiausio skirtumo tarp anos bylos dėl Č ir VMAT nagrinėtos bylos dėl Ł. Ar gyrusieji VMAT sprendimą (įskaitant bent vieną Seimo narę ir bent vieną Vyriausybės narę) jį pastebėjo? O jo negalima nepastebėti.

Tas penktasis (gal ir ne paskutinis, bet pakaks) skirtumas tarp VMAT ir LAT nagrinėtų bylų susijęs su taikytina ir faktiškai taikyta teise. LAT nagrinėtoje byloje dėl Č esminę reikšmę turėjo teisingumo ministro patvirtintos Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės. Ypač atidžiai LAT analizavo jų 23 punktą. Pasak LAT, taisyklės „*expressis verbis* ... neapibrėžia, kaip civilinės būklės aktų įrašuose turėtų būti rašoma Lietuvos Respublikos pilietės pavardė, kai [ji], sudariusi santuoką su užsienio valstybės piliečiu, pasirenka vyro ... pavardę“, o jų 23 punktą „nedraudžia pavardės rašymo lotyniško pagrindo rašmenimis su šalutiniais (diakritiniais) ženklais“. Būtent tą konstatavęs LAT padarė išvadą, kad „[t]eisės normos analizė nesuteikia pagrindo daryti išvadą, kad bet koks šalutinis (diakritinis) ženklas, kuris nėra naudojamas lietuvių kalbos abėcėlėje, pats savaime, automatiškai turi būti vertinamas kaip techniškai neįmanomas įrašyti ženklas“, ir kad nėra pagrindo abejoti, jog „teisingumo ministras, ... patvirtindamas ... taisyklės, vertino vardų ir pavardžių naudojant šalutinius (diakritinius) ženklus rašymo civilinės būklės įrašuose technines galimybes (įskaitant ir registrų tarpusavio sąveiką)“; „jei būtų

manęs, kad bet koks šalutinis (diakritinis) ženklas, kuris nėra naudojamas lietuvių kalbos abėcėlėje, yra techniškai neįmanomas įrašyti, būtent tokią taisyklę ir būtų suformulavęs ... 23 punkte“, bet „tokia taisyklė vis dėlto nebuvo nustatyta“. VMAT pacitavo dalį šios išvados: „[k]asacinis teismas konstatavo, kad teisės normos analizė nesuteikia pagrindo daryti išvadą, kad bet koks diakritinis ženklas, kuris nėra naudojamas lietuvių kalbos abėcėlėje, pats savaime, automatiškai turi būti vertinamas kaip techniškai neįmanomas įrašyti ženklas“.

Sėskis, du. Turi būti ribos.

Apie kokios „normos“ ir apie kokią „analizę“ rašo pirmosios instancijos teismas? Cituojamą bylą LAT nagrinėjo tada, kai asmenvardžių rašybą reglamentuojančio įstatymo nebuvo (buvo tik senučiukas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas), Vyriausybės patvirtintų taisyklių nebuvo, o ministro patvirtintų Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 23 punktas buvo išdėstytas pirmine, 2016 m. gruodžio 28 d. redakcija. LAT taikė tuo metu galiojusį teisinį reguliavimą. Tačiau išleidus naująjį įstatymą Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės buvo jau pakeistos. „Normos“, kurią LAT iš paskos „analizavo“ VMAT, nebebuvo – ji buvo panaikinta. Vietoj jos buvo kita norma, labai detali. *Volkonovski / Wołkonowski* bylos nagrinėjimo metu taisyklių 23 punktas buvo išdėstytas 2022 m. balandžio 29 d. redakcija. Jame ne tik nebėra tų spragų, kurias, taikydamas jo nagrinėtos bylos metu galiojusį teisinį reguliavimą, nustatė LAT, bet ir yra pateiktas asmenvardžiuose leistinių rašyti raidžių su diakritiniais ženklais sąrašas. Štai jis (pacituokime dar kartą; plg. 7 skyrių): „[p]asirinktas vardas ir (ar) pavardė rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis be diakritinių ženklų, išskyrus tokias pat raides su diakritiniais ženklais, kaip lietuvių kalbos abėcėlėje: ą, ę, į, ū, è, č, š, ž“. VMAT rašo: „teisės aktuose numatytais atvejais raidės, esančios lietuvių kalbos abėcėlėje, gali būti rašomos su diakritiniu ženklu“. Kur šiame teisės akte yra „numatytas“ Ł „atvejis“? Nėra tokio „atvejo“⁷⁵. Na ir kas, nusprendžia VMAT: „šiuo atveju raidė l yra lietuvių kalbos abėcėlėje, tad ji gali būti įrašyta su diakritiniu ženklu“. Teismas nusprendė – *Roma locuta, causa finita*.

Ar VMAT analizavo naująjį reguliavimą? Kur tau. Nė neužsiminė apie jį. Gal jo nė nematė, nes kaip kitaip paaiškinti tai, kad pritaikė negaliojančią normą?⁷⁶

Negaliojanti norma nėra teisės norma, nėra teisė. Teismas „savo nuožiūra“ pritaikė neteisę – ir pritaikė ją *copy-paste* būdu: aklai nupylė pusę sakinio apie

75 Tiesa, nėra ir Č, bet jos nebuvo ir iki tol, o teismai sugebėjo *ad hoc* likviduoti spragą.

76 Tik nereikia aiškinti, girdi VMAT taikė materialiąją normą, galiojusią 2021 m. rugpjūčio 26 d., kai VRSACMS pateikė išvadą, kurią teismas viens du ir panaikino. Juk sprendime visur remiamasi „nauju teisiniu reglamentavimu“ – daromos nuorodos į Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimą, Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklių 9³ ir 9^{3.1} punktus, įtrauktus 2022 m. balandžio 29 d., ir t. t. Negi padaryta išimtis Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 23 punktui, kurio VMAT nė nepaminėjo? Taip nebūna.

„normos analizę“ iš LAT nutarties, kuri buvo skirta kitokiai situacijai ir kuria LAT taikė kitą, tuo metu galiojusią, teisę. Šią teisės aiškinimo ir taikymo profanaciją VMAT „pastiprino“ kita – nupildamas iš supranacionalinių institucijų sprendimų kelis pakarpytus ir pakraipytus sakinius, bendras frazes, nepagrindžiančias to, ką jis nusprendė.

VMAT savo argumentavimą baigia konstatavimu, kad jo sprendimas priimtas, be kita ko, „vadovaujantis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais“. Dar vienas rutininis įstatymo terminų pacitavimas, bet – koks tolimas nuo tikrovės.

„Ginčas dėl abėcėlės“ pakrypo tokia linkme, kurios (beveik?) niekas nenumatė.

Pabaiga (ar ne?)

Straipsnio pradžioje buvo klausiama, kas yra sutrikę valdžių padalijimo sistemoje, kad įstatymų leidėjo valia gali būti iškreipiama ar net paneigiama vykdomosios valdžios institucijoms neva įgyvendinant įstatyme nustatytą teisinį reguliavimą, o teismams jį taikant priešingai tam, ką įtvirtino įstatymų leidėjas. Straipsnyje nesiekama atsakyti į šį klausimą, jo tikslas – asmenvardžių rašybos reglamentavimo pavyzdžiu parodyti, kad tokie iškraipymai ir paneigimai vyksta ir kad jie gali būti stebėtino masto. Kad būtų galima gydyti, reikia diagnozuoti; kad būtų galima spręsti problemą, reikia ją pamatyti ir pripažinti. Kuriose dar srityse Vyriausybė ir teismai užkerta kelią įstatymams būti įgyvendinamiems pagal jų sumanymą ir kiek ši praktika yra paplitusi, čia nesiekta išsiaiškinti. Vis dėlto nemanytina, kad asmenvardžių rašyba – vienintelė sritis, kurioje tai vyksta.

VMAT sprendimas, paskatinęs parašyti šį straipsnį, provokuoja įvairius klausimus – ir praktinius, ir akademinius. Sakant „praktiniai klausimai“ turimi galvoje tokie, kurie yra susiję su vykdomosios valdžios teisėkūros apriorine kontrole ir priežiūra, teismų sprendimų projektų kokybės patikra prieš juos priimant, teisėjų korpuso kokybe ir teisėjų kvalifikacija, visuomenės, politikų bei kitų sprendimų priėmėjų, taip pat žiniasklaidos teisiniu išprusimu, be kurio deramo lygio valdžių padalijimo sistemos disfunkcijos, teisėkūros ir teisės taikymo anomalijos, net didžiausios klaidos lieka nepastebėtos, ir kt. O akademiniiais pavadinti klausimai priskirtini pirmiausia teisės teorijai ir konstitucinei bei proceso teisei. Čia atsitiktine tvarka paminimi tik kai kurie iš jų:

- bylą nagrinėjančio teismo kompetencija formaliai (procedūriškai) nesubejoti taikomo teisės akto konstitucingumu ir neinicijuoti jo patikros, šios kompetencijos ribos;
- teisės aktų hierarchija ir parlamentinės bei vykdomosios valdžios teisėkūros sąveika;

- oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtinta Lietuvos pilietinės tautos samprata ir jos santykis su tokiomis kategorijomis kaip „ne lietuvių tautybės pilietis“⁷⁷;
- piliečių lygiateisiškumas, konkrečiau, jų nediskriminavimas bei nenustatymas jiems privilegijų, be kita ko, pagal etninę bei geografinę kilmę;
- teisėkūros kokybė – ir įstatymų leidybos, ir poįstatyminių aktų leidimo, ir teisminės teisėkūros;
- VLKK ir kitų ekspertinių institucijų priedermė ir gebėjimas reaguoti (o gal ir „laisvė nereaguoti“) į jų ekspertuojamos srities ir kitus realios, o ne dogminės ar *a fortiori* įsivaizduojamos tikrovės pokyčius, šios institucijos (ir analogiškų institucijų) sprendimų galia ir valstybės valdžių santykis su ja;
- teisės aktų galiojimas laike ir retroaktyvaus taikymo galimybė⁷⁸;
- teismo precedentų galia ir rėmimosi jais standartai;
- teismo „nuožiūros“ turinys ir ribos;
- teismų sprendimų argumentavimo atitiktis teisės aiškinimo kanonams ir teismo teisės aiškinimo kokybė (bei tos kokybės kontrolė);
- nacionalinės ir supranacionalinės teisės santykis ir rėmimosi supranacionaline teise teismų praktikoje adekvatumas.

Ir t. t. Apie kai kuriuos dalykus straipsnyje šiek tiek užsiminta, bet reikia platesnės jų analizės. Kiti paminėti tik čia, pabaigoje.

Paskutinė pastaba. Gali susidaryti įspūdis, jog autorius nepalaiko platesnio nei numatytas naujajame įstatyme nelietuviškų rašmenų naudojimo asmenvardžiuose, rašomuose lietuviškuose dokumentuose. Toks įspūdis būtų neteisingas⁷⁹. Kaip minėta straipsnio pradžioje, jis yra ne tiek apie rašmenis (nors apie juos rašoma ištis daug), kiek apie vykdomosios valdžios teisėkūrą ir teisminį teisės taikymą, o konkrečiau – apie tokią vykdomosios valdžios teisėkūrą ir tokį į teisėkūrą peraugantį teisminį teisės taikymą, kai jie neatitinka „teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų“ (lengva ranka paminėtų VMAT). Autorius laikosi nuosta-

77 Lietuvių valstybinės kalbos kontekste ypač žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimą. TAR, nr. 1061000NUTARGo62998. Taip pat žr. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą, TAR, nr. 1041000NUTARGo49446, bei 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimą, TAR, nr. 1061000NUTARGo61187.

78 VMAT sprendime, remiantis 2022 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiū įstatymu, panaikinama CMS 2021 m. rugpjūčio 26 d. išvada, kuri buvo grindžiama tuo metu galiojusiū teisiniū reguliavimu. Jeigu, kaip mano pirmosios instancijos teismas, nustačius „naują teisinį reglamentavimą“ dera naikinti tai, kas nuspręsta remiantis ankstesniuoju, tai galima nueiti toli. Pvz., palengvinus vairotojo pažymėjimo išdavimo tvarką, tektų įpareigoti išduoti pažymėjimus tiems, kas jų negavo pagal ankstesnę tvarką.

79 Kaip jau užsiminta (bet tai ir šiaip matyti), autoriaus pavardėje taip pat yra diakritinis ženklas, jis ir pats yra patyręs nepatogumų, kai tas ženklas būdavo neparašomas arba pakeičiamas trema, akūtu ar dar kuo nors.

tos, kad įstatymų leidėjas, patikėjęs vykdomajai valdžiai užtikrinti jo išleisto įstatymo įgyvendinimą, neturi būti maustomas, kad teisė negali būti kuriama arba perdarinėjama fokusais marokusais⁸⁰, kad teismų kuriama teisė turi būti racionali ir pagrįsta taikomų teisės aktų nuostatomis, kad visi teisėkūros subjektai turi kurti teisę sąžiningai ir profesionaliai, o ne kaip papuola.

Ir kad tikslas savaime nepateisina priemonių.

Šaltiniai ir literatūra

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pataisomis). TAR, nr. 0921010KONSRG922324
- Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas. TAR, nr. 2022-01142
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“. TAR, nr. 0911010NUTA00I-1031 (negalioja nuo 2022 m. gegužės 1 d.)
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas nr. 424 „Dėl Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“. TAR, nr. 2022-08744
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pataisomis). TAR, nr. 1021010KO-DE00IX-743
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pataisomis). TAR, nr. 1001010ISTAI-1864
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymas nr. 1R-333 „Dėl Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklių patvirtinimo“. TAR, nr. 2016-29704
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymas nr. 1R-334 „Dėl Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo“. TAR, nr. 2016-29705
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. balandžio 29 d. įsakymas nr. 1R-182 „Dėl teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymo nr. 1R-334 „Dėl Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, nr. 2022-08995. TAR, nr. 2022-08994
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. balandžio 29 d. įsakymas nr. 1R-183 „Dėl teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymo nr. 1R-333 „Dėl Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, nr. 2022-08995

80 Autorius yra rašęs apie tai, kaip buvo apversta Seimo valia aiškinant ir taikant Mokslo ir studijų įstatymą: Seimui nubalsavus, kad Lietuvoje būtų du mokslo laipsniai, veikiant „rankų miklumo ir jokios apgaulės“ metodu buvo paliktas vienas. E. Kūris. *Fokus marokus. Veidas*, 2009, nr. 3. Kam rūpi.

Tarptautiniai teisės aktai

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais nr. 11 ir nr. 14. TAR, nr. 050T001KONVRG501104

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. TAR, nr. 066T001PAKTRG66161

Teismų jurisprudencija***Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija***

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. TAR, nr. 0991000NUTARG992124

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. TAR, nr. 1041000NUTARG049446

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. TAR, nr. 1061000NUTARG062998

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas. TAR, nr. 1061000NUTARG061187

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. TAR, nr. 1071000NUTARG077176

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas. TAR, nr. 1091000SPRERGo98765

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas. TAR, nr. 2014-02336

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 24 d. sprendimas, nr. KT26-S25/2022

Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencija

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje nr. e3K-3-122-1075/2021

Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje nr. e2YT-13948-1125/2022

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

Bulgakov prieš Ukrainą, nr. 59894/00, 2007 m. rugsėjo 11 d.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija

Malgožata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kitus, 2011 m. gegužės 12 d. prejudicinis sprendimas, ECLI:EU:C:2011:291

Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff prieš Standesamt der Stadt Karlsruhe ir Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe, 2016 m. birželio 2 d. prejudicinis sprendimas, ECLI:EU:C:2016:401

Kiti šaltiniai

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. posėdis, <https://lrv.lt/lt/pose-dziai/lietuvos-respublikos-vyriausybes-posedis-247>

Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Viešojo valdymo grupės 2022 m. balandžio 21 d. pažyma nr. NV-1064 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. balandžio 27 d. nutarimo nr. 424 „Dėl Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens tapatybę patvirtinančiuose ir kituose dokumentuose taisyklių patvirtinimo“ projekto“ (toliau – Projektas) (TAP-22-639(2)) (TAIS nr. 22-4292(3))“, https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/2663258_imp_1117ad14d597f1a32a0adda11742c3de.pdf

Lietuvos lenkų pavardžių ir vardų rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės, patvirtintos VLKK 1991 m. kovo 28 d. protokoliniu nutarimu, protokolo nr. 6, <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-lenku-kalbos>

Vilniaus rajono savivaldybės administracijos Civilinės metrikacijos skyriaus 2021 m. rugpjūčio 26 d. išvada nr. A32(18)-2822-(31.2.16E)

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto nuomonės

Dmitriy Vladimirovich Bulgakov prieš Ukrainą, nr. 1803/2008, U.N. Doc. CCPR/C/106/D/1803/2008 (2012)

Leonid Raihman (taip pat žinomas kaip Leonīds Raihmans) prieš Latviją, nr. 1621/2007, 2010 m. spalio 28 d. nuomonė, U.N. Doc. CCPR/C/100/D/1621/2007 (2010)

Specialioji literatūra

Anzenbacher, A. (1992). *Filosofijos įvadas*. Vertė A. Degutis, D. Macevičienė, T. Raudeliūnas, T. Sodeika, A. Sverdiolas, G. Žukas. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Cheng, E. (2019). *Logikos menas*. Vertė V. Grenda. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Plečkaitis, R. (1978). *Logikos įvadas* (2 leid.). Vilnius: Mintis.

Kitos publikacijos

Antanavičius, U. *Pokalbis su filologu G. Subačiumi: kaip atsirado bendrinė lietuvių kalba ir kodėl turime Ė, bet praradome W?* <https://www.15min.lt/ar-zinai/naujiena/idomi-lietuva/pokalbis-su-filologu-g-subaciumi-kaip-atsirado-bendrine-lietuviu-kalba-ir-kodel-turime-e-bet-praradome-w-1162-1192962>

Google vertėjas: *Egidijus Kūris*, <https://translate.google.com/?sl=lt&tl=ja&text=Egidijus%20K%C5%ABris&op=translate>

Google vertėjas: *Wolkonowski*, <https://translate.google.com/?sl=pl&tl=ja&text=Wo%C5%82konowski&op=translate>

Grigaliūnaitė, V. *Pergalė teisme: Lietuvos piliečiui pavardę leista rašyti su raide, kurios nėra lotyniškam raidyne*, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pergale-teisme-lietuvos-pilieciui-pavarde-leista-rasyti-su-raide-kurios-nera-lotyniskam-raidyne-56-1691092>

Kūris, E. *Abėcėlės nelaisvėje*, <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ekuris-abেকেles-nelaisveje.d?id=60748569>

Kūris, E. *Fokus marokus. Veidas*, 2009, nr. 3

Kūris, E. *Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: Apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą (1 dalis)*, <https://www.teise.pro/>

- index.php/2022/08/28/e-kuris-konstitucijos-neriekia-istatymo-neriekia-apie-viena-vyriausybes-poistatymini-teises-akta-ir-viena-pirmosios-instancijos-teismo-sprendi-ma-1-dalis
- Kūris, E. *Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: Apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą (2 dalis)*, <https://www.teise.pro/index.php/2022/08/28/e-kuris-konstitucijos-neriekia-istatymo-neriekia-apie-viena-vyriausybes-poistatymini-teises-akta-ir-viena-pirmosios-instancijos-teismo-sprendi-ma-2-dalis>
- Kūris, E. *Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: Apie vieną Vyriausybės poįstatyminį teisės aktą ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą (3 dalis)*, <https://www.teise.pro/index.php/2022/08/28/e-kuris-konstitucijos-neriekia-istatymo-neriekia-apie-viena-vyriausybes-poistatymini-teises-akta-ir-viena-pirmosios-instancijos-teismo-sprendi-ma-3-dalis>. Tarp internete paskelbto straipsnio teksto ir čia skelbiamo teksto yra nedidelių redakcinių skirtumų
- Laimėjęs teismą dėl pavardės, vyras jos į pasą įsirašyti negali: „Kaip mes galim pakenkti lietuvių kalbai?“*, <https://www.tv3.lt/naujiena/video/laimejes-teisma-del-pavardes-vyras-jos-i-pasa-isirasyti-negali-kaip-mes-galim-pakenkti-lietuviu-kalbai-n1171976>
- Litewski sąd zezwolił na literę „ł” w nazwisku. Ważny wyrok dla Polaków*, <https://serwis.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8439603,litwa-polskie-znaki-diakrytyczne-nazwisko-jaroslaw-wolkonowski.html>
- Prašoma atnaujinti procesą civilinėje byloje dėl lotyniško rašmens su diakritiniu ženklu „ł“ rašymo asmenvardžiuose*, <https://www.prokuraturos.lt/lt/prasoma-atnaujintiprocеса-civilineje-byloje-del-lotynisko-rasmenssu-diakritiniu-zenklu-rasymo-asmenvardziuose/8556>